

ГАРАНТІЇ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРАВ В УКРАЇНІ: У КОНТЕКСТІ НАУКОВОЇ ТА НОРМАТИВНО-ПРАВОВОЇ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ

Антонюк У. В.

ВСТУП

На сучасному етапі розвитку суспільних відносин в Україні в контексті глобалізаційних та євроінтеграційних процесів екологічний правопорядок значною мірою залежить від рівня забезпечення екологічних прав. По суті, забезпечення екологічних прав, як і будь-яких прав, являє собою певні механізми (інструменти), спрямовані на їх здійснення у повному обсязі та всебічну реалізацію¹. У теорії екологічного права забезпечення екологічних прав здійснюється через призму конкретних юридичних гарантій, які є нормативно визначеними та закріпленими. Але юридична регламентація механізмів гарантування будь-яких прав, у тому числі екологічних, однозначно, ще не є ознакою їх усебічного та безперешкодного здійснення чи ефективного захисту від імовірних порушень чи обмежень. Тому в сучасних умовах надзвичайно велике як теоретичне, так і практичне значення має питання щодо визначення змісту та сутності гарантій забезпечення екологічних прав через призму їх диференціації, як із погляду нормативно-правової регламентації, так і розроблених наукових конструкцій. Така ідентифікація гарантій екологічних прав у контексті їхньої видової різноманітності дасть змогу конкретизувати сутнісні характеристики та в кінцевому підсумку вдосконалити механізми гарантування екологічних прав. Тому метою даного дослідження є подальший аналіз наукових підходів та чинного екологічного законодавства України на предмет виокремлення та диференціації гарантій забезпечення екологічних прав. Слід відзначити, що проблема забезпечення екологічних прав в Україні у цілому, завжди була і залишається об'єктом пильної та гострої уваги наукової полеміки. Зокрема, ця проблематика була і залишається центром наукових дискусій представників найпрестижніших вітчизняних наукових шкіл екологічного права, зокрема: В.І. Андрейцева, Г.І. Балюк, А.Г. Бобкової, А.П. Гетьмана, І.І. Каракаша, Н.Р. Кобецької, В.В. Костицького, М.В. Краснової, Н.Р. Малишевої, Ю.С. Шемшученка, М.В. Шульги, Т.Є. Харитонові тощо. Водночас відсутні комплексні теоретико-методологічні дослідження саме

¹ Антонюк У.В. Забезпечення екологічних прав в Україні. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2014. Випуск № 1(4). С. 109–110.

проблем наукової та нормативно-правової диференціації гарантій екологічних прав, що й зумовлює актуальність даного дослідження.

1. Загальноправові та спеціальні (поресурсові) гарантії екологічних прав в Україні

Надзвичайно важливу роль у механізмі реалізації екологічних прав відіграють гарантії їх забезпечення, оскільки вони через сукупність об'єктивних і суб'єктивних чинників спрямовані на фактичну реалізацію прав людини, на усунення причин і перешкод їх обмеження, ненадійного здійснення і захисту від порушення². Тобто це певні механізми, які допомагають здійснити відповідні права, адже без гарантій права стають ілюзорними і не мають ніякої цінності ні для особи, ні для суспільства³.

Традиційно гарантії екологічних прав в Україні вперше комплексно знайшли своє закріплення у Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища»⁴. Зокрема, відповідно до ст. ст. 10–11 зазначеного вище Закону, екологічні права громадян забезпечуються:

а) проведенням широкомасштабних державних заходів щодо підтримання, відновлення і поліпшення стану навколишнього природного середовища;

б) обов'язком центральних органів виконавчої влади, підприємств, установ, організацій здійснювати технічні та інші заходи для запобігання шкідливому впливу господарської та іншої діяльності на навколишнє природне середовище, виконувати екологічні вимоги під час планування, розміщення продуктивних сил, будівництва та експлуатації об'єктів економіки;

в) участю громадських організацій та громадян у діяльності щодо охорони навколишнього природного середовища;

г) здійсненням державного та громадського контролю над додержанням законодавства про охорону навколишнього природного середовища;

ґ) компенсацією в установленому порядку шкоди, заподіяної здоров'ю і майну громадян унаслідок порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища;

д) невідворотністю відповідальності за порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища;

² Кобецька Н.Р. Екологічне право : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2007. С. 54.

³ Антонюк У.В. Гарантії екологічних прав: проблеми наукової та нормативно-правової диференціації. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2014. № 3(6). С. 101–102.

⁴ Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 червня 1991 р. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1264-12> (дата звернення: 15 травня 2021 р.).

е) створенням та функціонуванням мережі загальнодержавної екологічної автоматизованої інформаційно-аналітичної системи забезпечення доступу до екологічної інформації⁵.

Власне, у даних статтях йдеться про основні гарантії екологічних прав. Неодноразово у юридичній літературі вказувалося на різний юридичний зміст даних гарантій⁶. Адже гарантії, закріплені у п. а, мають еколого-економічний характер і повинні забезпечувати екологічну рівновагу та гармонійний розвиток природи, суспільства та держави у цілому. На наше переконання, це скоріше не гарантія забезпечення екологічних прав, а гарантована Конституцією України⁷ обов'язкова екологічна функція держави. З іншого боку, відповідно до ст. 3 Конституції України спрямованість діяльності держави визначається через призму прав та свобод людини. Що ж стосується гарантій, які зазначені у п. п. б–е, останні у сукупності сприяють нормальному та адекватному здійсненню громадянами своїх екологічних прав, за якого відсутні істотні порушення функцій життєзабезпечення, виконувані природними чи перетвореними екосистемами⁸.

Окрім того, у ч. 2 ст. 10 зазначеного вище Закону вказується, що діяльність, яка перешкоджає здійсненню права громадян на безпечне навколишнє природне середовище та інших їх екологічних прав, підлягає припиненню в порядку, встановленому законом та іншим законодавством України⁹.

Однак аналіз змісту зазначених гарантій свідчить про їх різну спрямованість, але, незважаючи на це, саме вони сприяють нормальному здійсненню громадянами своїх екологічних прав¹⁰. Більше того, як цілком справедливо відзначає Н.Р. Кобецька, кожна із цих гарантій передбачає систему конкретних заходів, багато з яких вже знайшли відображення в законодавстві і на практиці, проте деякі з них ще законодавчо не врегульовані, зокрема фінансування природоохоронної діяльності¹¹.

⁵ Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 червня 1991 р. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1264-12> (дата звернення: 15 травня 2021 р.).

⁶ Антонюк У.В. Правове забезпечення екологічних прав в Україні: поняття та види. *Scientific achievements of countries of Europe in the field of legal science : collective monograph*. Riga : Izdevnieciba «Baltija Publishing», 2018. Р.3

⁷ Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

⁸ Екологічне право : підручник / за заг. ред. А.П. Гетьмана. Харків : Право, 2013. С. 88.

⁹ Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 червня 1991 р. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1264-12> (дата звернення: 15 травня 2021 р.).

¹⁰ Екологічне право : підручник / за заг. ред. А.П. Гетьмана. Харків : Право, 2013. С. 76–77.

¹¹ Кобецька Н.Р. Екологічне право : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2007. С. 55.

Разом із тим по своїй суті закріплені законодавчо у вище згаданому законі гарантії забезпечення екологічних прав включають у себе низку важливих та самостійних і різноманітних інститутів екологічного права, зокрема:

- функції управління у галузі охорони навколишнього природного середовища, наприклад державний і громадський екологічний контроль, проведення широкомасштабних державних заходів щодо підтримання, відновлення і поліпшення стану навколишнього природного середовища, доступ до екологічної інформації тощо;
- юридичну відповідальність за екологічні правопорушення;
- екологічні права громадян: участь громадських організацій та громадян у діяльності щодо охорони навколишнього природного середовища;
- компенсацію екологічної шкоди¹².

Таким чином, можна дійти висновку, що, на перший погляд, відбувається підміна даних інститутів екологічного права єдиним поняттям забезпечення екологічних прав. Але, на наше переконання, кожен із зазначених інститутів посідає самостійне автономне місце у системі екологічного права. Разом із тим й інститут юридичної відповідальності за екологічні правопорушення, й інститут компенсації екологічної шкоди, й інститут державного екологічного управління та низка інших повинні сприяти ефективній реалізації та здійсненню екологічних прав. Тобто йдеться про взаємозв'язок та взаємозалежність даних інституцій між собою, оскільки всі вони в сукупності, у тому числі з інститутом забезпечення екологічних прав, націлені виключно на охорону навколишнього природного середовища, раціональне використання природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки та екологічної рівноваги в Україні і світі.

Якщо говорити, про юридичну природу названих вище гарантій екологічних прав, які впливають із Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», то, на думку А.П. Гетьмана¹³, саме вони мають загальне значення, тому пропонуємо розглядати їх як загальноправові гарантії екологічних прав.

Слід відзначити, що у чинному екологічному законодавстві відсутні критерії диференціації гарантій екологічних прав. Але, з огляду на ст. 10 і 11 Закону України «Про охорону навколишнього природного

¹² Антонюк У.В. Юридична природа гарантій екологічних прав в Україні. *Сучасні правові системи світу в умовах глобалізації: реалії та перспективи* : Міжнародна науково-практична конференція, м. Київ, 11–12 квітня 2014 р. Київ : Центр правових наукових досліджень, 2014. Ч. II. С. 45–46.

¹³ Екологічне право : підручник / за заг. ред. А.П. Гетьмана. Харків : Право, 2013. С. 88.

середовища», нами було запропоновано виділити такі види гарантій екологічних прав¹⁴:

– за суб'єктом реалізації:

А) державні гарантії або гарантії, що їх реалізують органи державної влади: здійснення державних заходів, які спрямовані на підтримання, відновлення і поліпшення стану навколишнього природного середовища; здійснення технічних та інших заходів для запобігання шкідливому впливу господарської та іншої діяльності на навколишнє природне середовище; здійснення державного контролю над додержанням законодавства про охорону навколишнього природного середовища тощо;

Б) муніципальні (самоврядні) гарантії або гарантії, що їх реалізують органи місцевого самоврядування: здійснення заходів, які спрямовані на підтримання, відновлення і поліпшення стану навколишнього природного середовища; здійснення технічних та інших заходів для запобігання шкідливому впливу господарської та іншої діяльності на навколишнє природне середовище; здійснення самоврядного контролю над додержанням законодавства про охорону навколишнього природного середовища тощо, при цьому слід зауважити, що у п. г ст. 10 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» вказується лише про державний та громадський екологічний контроль, але, з огляду на те, що на органи місцевого самоврядування фактично здійснюють також функцію екологічного контролю й у поресурсовому законодавстві це закріплено, зокрема у ст. 189 Земельного Кодексу України¹⁵, доцільно було б внести доповнення до п. г ст. 10 зазначеного вище Закону¹⁶ у частині включення і самоврядного контролю, який здійснюють органи місцевого самоврядування;

В) громадські гарантії або гарантії, що їх реалізують представники екологічно зацікавленої громадськості і громадяни: участь громадян і громадських організацій у діяльності щодо охорони довкілля; громадський контроль над дотриманням природоохоронного законодавства;

– за змістом:

А) функціональні гарантії – це гарантії, які пов'язані з реалізацією функцій екологічного управління у сфері охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки;

¹⁴ Антонюк У.В. Правове забезпечення екологічних прав в Україні: поняття та види. *Scientific achievements of countries of Europe in the field of legal science : collective monograph*. Riga : Izdevnieciba «Baltija Publishing», 2018. Р. 10–14.

¹⁵ Земельний Кодекс України від 25 жовтня 2001 р. № 2768-14 URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2768-14> (дата звернення: 18 травня 2021 р.).

¹⁶ Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 червня 1991 р. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1264-12> (дата звернення: 18 травня 2021 р.).

особливістю цих гарантій є їх конвергентний характер, оскільки, з одного боку, вони забезпечують екологічні права, а з іншого – є самостійною функцією управлінської діяльності у сфері охорони навколишнього природного середовища. До даних гарантій належать: проведення широкомасштабних державних заходів щодо підтримання, відновлення і поліпшення стану навколишнього природного середовища; здійснення державного, самоврядного та громадського контролю над додержанням законодавства про охорону навколишнього природного середовища; створення та функціонування мережі загальнодержавної екологічної автоматизованої інформаційно-аналітичної системи забезпечення доступу до екологічної інформації тощо;

Б) попереджувальні гарантії – це гарантії, які спрямовані на попередження (запобігання) порушення екологічних прав громадян як наслідок невиконання чи неналежного виконання еколого-правових приписів: здійснення державного, самоврядного та громадського контролю над додержанням законодавства про охорону навколишнього природного середовища; невідворотність відповідальності за порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища тощо;

В) компенсаційні гарантії – це гарантії, які спрямовані на відновлення порушених екологічних прав, до них належать: компенсація в установленому порядку шкоди, заподіяної здоров'ю і майну громадян унаслідок порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища тощо;

Г) зобов'язуючі гарантії – це гарантії, які покладають обов'язки на суб'єктів екологічних правовідносин для забезпечення реалізації екологічних прав громадян: обов'язок центральних органів виконавчої влади, підприємств, установ, організацій здійснювати технічні та інші заходи для запобігання шкідливому впливу господарської та іншої діяльності на навколишнє природне середовище, виконувати екологічні вимоги під час планування, розміщення продуктивних сил, будівництва та експлуатації об'єктів економіки;

Г) уповноважуючі гарантії – це гарантії, які надають додаткові правомочності суб'єктам екологічних правовідносин для забезпечення реалізації екологічних прав громадян: участь громадських організацій та громадян у діяльності щодо охорони навколишнього природного середовища; здійснення державного та громадського контролю над додержанням законодавства про охорону навколишнього природного середовища; створення та функціонування мережі загальнодержавної екологічної автоматизованої інформаційно-аналітичної системи забезпечення доступу до екологічної інформації тощо;

Д) припинювальні гарантії – це гарантії, які спрямовані на припинення, зупинення (тимчасову заборону), обмеження, усунення чинників, які перешкоджають чи створюють умови, що ускладнюють чи унеможливають реалізацію екологічних прав: діяльність, яка

перешкоджає здійсненню прав громадян на безпечне навколишнє природне середовище та інших екологічних прав, підлягає припиненню у порядку, встановленому законодавством України. До речі, А.П. Гетьман також указує на те, що дана гарантія носить припинювальний характер¹⁷;

– за формами (стадіями) забезпечення:

А) гарантії реалізації – це відсутність суб'єктивних перешкод, якими є незнання своїх прав (права на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їхніх посадових та службових осіб) чи незнання правових принципів (забезпечення екологічної безпеки є основним обов'язком держави), та наявність об'єктивних засобів і способів, процедур для здійснення та ініціативної реалізації цих прав. До них слід віднести: участь громадських організацій та громадян у діяльності щодо охорони навколишнього природного середовища;

Б) гарантії охорони – це система інститутів і засобів профілактики порушень екологічних прав, недопущення протиправних дій, їх оперативна превенція тощо: здійснення державного, самоврядного та громадського контролю над додержанням законодавства про охорону навколишнього природного середовища;

В) гарантії захисту – це система інститутів і засобів щодо відновлення порушених екологічних прав. До них належать: компенсація в установленому порядку шкоди, заподіяної здоров'ю і майну громадян унаслідок порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища; невідворотність відповідальності за порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища. Як стверджує О.Ф. Скакун, захист – це найбільш дієва охорона, другий її ступінь, тому без її гарантій захисту неповними будуть і гарантії охорони¹⁸;

– за спрямованістю:

А) гарантії, спрямовані на підтримання, відновлення і поліпшення стану навколишнього природного середовища: проведення широкомасштабних державних заходів щодо підтримання, відновлення і поліпшення стану навколишнього природного середовища;

Б) гарантії, спрямовані на запобігання шкідливому впливу господарської діяльності на стан навколишнього природного середовища: обов'язок центральних органів виконавчої влади, підприємств, установ, організацій здійснювати технічні та інші заходи для запобігання шкідливому впливу господарської та іншої діяльності на навколишнє природне середовище тощо;

¹⁷ Екологічне право : підручник / за заг. ред. А.П. Гетьмана. Харків : Право, 2013. С. 88.

¹⁸ Скакун О.Ф. Теорія держави і права : підручник ; 3-є вид. Київ : Алерта, 2012. С. 78.

В) гарантії, спрямовані на дотримання екологічних вимог: обов'язок центральних органів виконавчої влади, підприємств, установ, організацій виконувати екологічні вимоги під час планування, розміщення продуктивних сил, будівництва та експлуатації об'єктів економіки;

Г) гарантії, спрямовані на дотримання природоохоронного законодавства: здійснення державного, самоврядного та громадського контролю над додержанням законодавства про охорону навколишнього природного середовища;

Г) гарантії, спрямовані на відновлення порушених екологічних прав та їх захист: компенсація в установленому порядку шкоди, заподіяної здоров'ю і майну громадян унаслідок порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища; невідворотність відповідальності за порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища;

Д) гарантії, спрямовані на забезпечення вільного доступу до екологічної інформації: створення та функціонування мережі загальнодержавної екологічної автоматизованої інформаційно-аналітичної системи забезпечення доступу до екологічної інформації;

– за сферами:

А) гарантії у сфері здійснення господарської діяльності: під час планування, розміщення продуктивних сил, будівництва та експлуатації об'єктів економіки: обов'язок центральних органів виконавчої влади, підприємств, установ, організацій здійснювати технічні та інші заходи для запобігання шкідливому впливу господарської та іншої діяльності на навколишнє природне середовище, виконувати екологічні вимоги;

Б) гарантії у сфері управлінської природоохоронної діяльності: здійснення державного та громадського контролю над додержанням законодавства про охорону навколишнього природного середовища; створення та функціонування мережі загальнодержавної екологічної автоматизованої інформаційно-аналітичної системи забезпечення доступу до екологічної інформації;

В) гарантії у сфері застосування законодавства про охорону навколишнього природного середовища: компенсація в установленому порядку шкоди, заподіяної здоров'ю і майну громадян унаслідок порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища; невідворотність відповідальності за порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища тощо.

Отже, окрему увагу слід звернути, на нашу думку, і на Конституцію України¹⁹ і ті конституційні гарантії екологічних прав, що вона закріплює. Їх також, на наше переконання, слід розглядати як

¹⁹ Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

загальноправові гарантії. У даному контексті науковий інтерес становлять ст. ст. 3, 13, 14, 16, 41, 50, 55, 56, 57, 66 тощо Конституції України. Зокрема, на нашу думку, з аналізу змісту цих статей конституційні гарантії можна поділити на:

– загальні конституційні гарантії екологічних прав, тобто гарантії, які стосуються забезпечення не лише екологічних, а й інших видів прав (економічних, соціальних, політичних тощо). До них слід віднести таке: права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави; утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави; права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними; конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані; кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, місцевого самоврядування, посадових і службових осіб; кожен має право звертатися за захистом своїх прав до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини; кожен має право після використання всіх національних засобів правового захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна; кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань; кожен має право на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної чи моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб під час здійснення ними своїх повноважень;

– спеціальні конституційні гарантії екологічних прав – це гарантії, які пов'язані із забезпеченням суто екологічних прав, зокрема: право власності на землю гарантується; забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи є обов'язком держави; екологічна інформація ніким не може бути засекречена.

Таким чином, Конституція України як Основний Закон держави закріплює цілий спектр гарантій забезпечення екологічних прав в Україні, що тісно переплітаються з гарантіями екологічних прав, які закріплені в Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища»²⁰ та поресурсовому законодавстві. Безумовно, наявність у Конституції України норм як загального, так і спеціального характеру, які спрямовані на реалізацію екологічних прав, є вимогою сьогодення, усе ж таки, як цілком слушно зазначає В.В. Костицький, не слід занадто

²⁰ Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 червня 1991 р. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1264-12> (дата звернення: 18 травня 2021 р.).

переоцінювати цей факт²¹, оскільки юридична ідентифікація права ще не означає його ефективну реалізацію на практиці. На наше переконання, конституційні гарантії забезпечення екологічних прав повинні бути свого роду відправною точкою та орієнтиром для розроблення в екологічному законодавстві України відповідних дієвих практичних механізмів для їх реального застосування у практичній сфері, адже лише за таких умов гарантії будуть не просто гарантіями на папері, а реальними дієвими і допоміжними важелями для здійснення екологічних прав пересічними громадянами.

Отже, загальноправові гарантії екологічних прав мають різний юридичний зміст, багатогалузевий, конвергентний характер. З огляду на це, питання про їх класифікацію є науково обґрунтованим та необхідним. При цьому у чинному екологічному законодавстві України подано лише перелік гарантій екологічних прав без їх диференціації, що відкриває широкі можливості наукових шкіл для їх розуміння та інтерпретації. Гарантії екологічних прав можна поділяти на види за різними критеріями, зокрема: суб'єктом реалізацією; змістом; формою (стадією) забезпечення; спрямованістю; сферою тощо.

Власне, зважаючи на поліфункціональний (багатогранний) характер екологічних правовідносин, у поресурсовому законодавстві України також визначено гарантії прав учасників відносин у сфері використання та охорони різних природних ресурсів. Тому ці гарантії по відношенню до загальних гарантій екологічних прав, які визначені у ст. 10 зазначеного вище Закону²², будуть спеціальними або ж поресурсовими, оскільки вони першочергово стосуються забезпечення не всіх екологічних прав, а виключно прав на ті чи інші природні об'єкти (ресурси).

Найбільш системно поресурсові гарантії екологічних прав, на нашу думку, визначені у земельному законодавстві України. Так, Розділ 5 Земельного кодексу України регламентує саме гарантії прав на землю, які включають у себе: захист прав на землю (глава 23); відшкодування збитків власникам землі та землекористувачам (глава 24); вирішення земельних спорів (глава 25)²³. Як цілком справедливо вказується у юридичній літературі, Земельний кодекс України охоплює лише сферу захисту суб'єктивних прав на землю та прав, що впливають із них, залишаючи поза увагою земельні права держави та територіальних громад, водночас дані гарантії мають безпосередньо конституційну

²¹ Костицький В. Конституційне регулювання охорони довкілля: український та світовий досвід. *Право України*. 2003. № 10. С. 55.

²² Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 червня 1991 р. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1264-12> (дата звернення: 18 травня 2021 р.).

²³ Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 р. № 2768-14. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2768-14> (дата звернення: 18 травня 2021 р.).

основу, й їх комплекс покликаний забезпечити реальне здійснення їх носіями своїх прав на землю²⁴. Слід відзначити, що юридична природа гарантій прав на землю достатньо ґрунтовно досліджена у науковій літературі еколого-правового спрямування, зокрема у працях О.А. Вівчаренка²⁵, І.І. Каракаша²⁶, І.О. Костяшкіна²⁷, В.В. Носіка²⁸ тощо.

На відміну від земельного, у лісовому законодавстві України, спеціальні гарантії прав на ліси визначені, як нам видається, не настільки комплексно. Зокрема, ст. 24 Лісового кодексу України присвячено захисту прав власників лісів, лісокористувачів та громадян²⁹. З огляду на дану норму, можна зробити висновок про такі поресурсові гарантії прав на ліси: права власників лісів, лісокористувачів, громадян охороняються законом; обмеження чи припинення прав власників лісів, лісокористувачів, громадян можливі лише у випадках, передбачених законом; відшкодування збитків, завданих унаслідок порушення прав власників лісів, лісокористувачів, громадян. Слід указати на те, що у юридичній літературі окремо досліджено гарантії реалізації права приватної власності на ліси в Україні. Так, механізм реалізації права приватної власності на ліси в Україні пропонується розглядати через призму чотирьох форм: використання, виконання, дотримання та застосування: а) з позицій лісового законодавства України дотримання як форма в системі механізму реалізації права приватної власності на ліси в Україні полягає в утриманні від учинення дій, які заборонені нормами лісового законодавства, а саме: незаконно вирубувати та пошкоджувати дерева і чагарники; знищувати або пошкоджувати ліс унаслідок підпалу або недбалого поводження з вогнем, забруднення хімічними та радіоактивними речовинами, виробничими і побутовими відходами, стічними водами, іншими шкідливими речовинами, підтоплення осушення та інших видів шкідливого впливу; засмічувати ліси побутовими і промисловими відходами; порушувати строки лісовідновлення та інших вимог щодо ведення лісового господарства, встановлених законодавством у сфері охорони, захисту, використання та відтворення лісів; знищувати або пошкоджувати лісові культури, сіянці або саджанці у лісових розсадниках

²⁴ Земельне право : підручник / за ред. М.В. Шульги. Харків : Право, 2013. 520. С. 234–235.

²⁵ Вівчаренко О.А. Гарантії права власності на землю в Україні : монографія. Івано-Франківськ : ВДВ ЦІТ, 2006. 196 с.

²⁶ Каракаш І.І. Право власності на природні об'єкти та їх ресурси і України : монографія. Одеса : Юридична література, 2017. 436 с.

²⁷ Костяшкін І.О. Гарантії реалізації права загального землекористування громадян. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2005. № 67/69. С. 23–26.

²⁸ Носік В.В. Право власності на землю Українського народу : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2006. 544 с.

²⁹ Лісовий кодекс України від 21 січня 1994 р. № 3852-12. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3852-12> (дата звернення: 18 травня 2021 р.).

і на плантаціях, а також природного приросту та самосіву на землях, призначених для відновлення лісу тощо; б) використання як форма реалізації права в системі механізму реалізації права приватної власності на ліси в Україні передбачає реалізацію можливостей, які надані лісовим та іншим законодавством, громадянами та юридичними особами щодо власності на лісові ресурси та їх використання в порядку, визначеному законом; на відшкодування збитків у випадках, передбачених законом; на придбання або іншим способом набуття земельної лісової ділянки; на спорудження у встановленому порядку виробничих та інших будівель і споруд, необхідних для ведення лісового господарства і використання лісових ресурсів тощо; в) застосування як специфічна форма реалізації права в системі механізму реалізації права приватної власності на ліси в Україні полягає у реалізації суб'єктивного права власності на земельну лісову ділянку з участю компетентних органів та їхніх посадових осіб із метою врегулювання державних та приватних правовідносин щодо набуття даної ділянки у приватну власність³⁰. Отже, як бачимо, специфіка правового режиму лісів позначається і на змісті та характеристиках поресурсових гарантій їх забезпечення та захисту.

Аналогічні за змістом до поресурсових лісових, є й надрові поресурсові гарантії, визначені надровим законодавством України. Єдина відмінність полягає у тому, що поресурсові надрові гарантії поширюються лише на надрокористувачів. Відповідно до ст. 25 Кодексу України про надра, права користувачів надр охороняються законом і можуть бути обмежені лише у випадках, передбачених законодавством України, а збитки, завдані порушенням прав користувачів надр, підлягають відшкодуванню в повному обсязі відповідно до законодавчих актів України³¹. Водночас у юридичній літературі пропонується окремо виділяти гарантії реалізації права загального надрокористування, до яких відносять: 1) використовувати надра та їхні природні (корисні) властивості, на які поширюється режим загального користування, для задоволення життєво необхідних потреб: естетичних, оздоровчих, рекреаційних, побутовогосподарських тощо; 2) вимагати від держави, всіх юридичних і фізичних осіб виконання їхніх обов'язків із цільового використання і відтворення та охорони надр, на які поширюється право загального надрокористування, недопущення такого стану надр, що шкідливо впливає на здоров'я громадян або навколишнє природне середовище;

³⁰ Юрчишин Н.Г. Реалізація права приватної власності на ліси в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06. Київ, 2009. С. 13.

³¹ Кодекс України про надра від 27 липня 1994 р. № 132/94-ВР URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/132/94> (дата звернення: 18 травня 2021 р.).

3) у разі необхідності звертатися за державним чи громадським захистом свого порушеного права³².

Гарантії та захист прав власників і користувачів об'єктами тваринного світу передбачені ст. 35 Закону України «Про тваринний світ»³³. У даній статті йдеться знову ж таки про компенсацію шкоди, заподіяної власникам і користувачам об'єктами тваринного світу, а також про гарантії припинення права спеціального використання об'єктів тваринного світу.

Що ж стосується поресурсових гарантій прав на води в Україні, то вони на нашу думку, децю розпорошені по різних главах Водного кодексу України і не закріплені в окремій статті. Так, ч. 2 і 3 ст. 43 Водного кодексу України³⁴ визначають, що права водокористувачів охороняються законом, а порушені права водокористувачів підлягають поновленню в порядку, встановленому законом. Водночас ст. 57 Водного кодексу України передбачено і відшкодування збитків, завданих водокористувачам припиненням права або зміною умов спеціального водокористування.

Слід зазначити, що у спеціальній літературі вказується і про інші гарантії прав водокористувачів, які визначені водним законодавством України, зокрема: визначені обов'язки державних органів та органів місцевого самоврядування щодо організації інформування населення про стан водних об'єктів; здійснення контролю над використанням та охороною вод та відтворенням водних ресурсів (ст. ст. 7–10, 14–17); гарантії щодо участі громадськості у здійсненні заходів щодо використання й охорони вод (ст. ст. 11, 20); вимоги щодо відшкодування збитків водокористувачам (ст. 57); особливий порядок розгляду спорів із питань використання, охорони вод та відтворення водних ресурсів (ст. 109); заходи юридичної відповідальності за порушення водного законодавства (ст. 110) тощо³⁵. Як бачимо, дані гарантії дуже тісно переплітаються між собою, більше того, є відображенням загальних гарантій екологічних прав, що містяться у ст. 10 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища».

³² Біловус Р.В. Гарантії реалізації права загального надкористування. *Теорія і практика правознавства*. 2016. Вип. 1(9). С. 7. URL: <http://tlaw.nlu.edu.ua/article/viewFile/77161/72868> (дата звернення: 18 травня 2021 р.).

³³ Про тваринний світ : Закон України від 13 грудня 2001 р. № 2894. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2894> (дата звернення: 18 травня 2021 р.).

³⁴ Водний кодекс України від 06 червня 1995 р. № 213/95-вр. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/213/95-вр> (дата звернення: 18 травня 2021 р.).

³⁵ Науково-практичний коментар Водного кодексу України / за ред. Н.Р. Кобецької. Київ : Юрінком Інтер, 2010. С. 150.

Не регламентовано гарантії екологічних прав й у Законі України «Про природно-заповідний фонд»³⁶. Ст. 10 даного Закону містить невичерпний перелік прав громадян у сфері використання та охорони територій та об'єктів природно-заповідного фонду, водночас немає ніяких положень щодо захисту цих прав. Доцільно було б за взірцем водного законодавства у ч. 2 даної статті додатково зазначити, що права громадян у даній сфері охороняються законом, а у разі порушення підлягають поновленню та окремо відзначити і про відшкодування збитків.

У Законі України «Про рослинний світ»³⁷ теж відсутні спеціальні норми, які б безпосередньо стосувалися гарантій прав на об'єкти рослинного світу. При цьому окремі норми даного Закону можуть розглядатись як гарантії забезпечення прав у даній сфері. Зокрема, ст. 7 Закону передбачає участь громадян та їх об'єднань у здійсненні заходів щодо охорони, використання та відтворення рослинного світу; ст. ст. 36 і 37 передбачають державний та громадський контроль у галузі охорони, використання та відтворення рослинного світу; ст. 40 присвячено юридичній відповідальності за порушення законодавства про рослинний світ.

Закон України «Про охорону атмосферного повітря» також не містить спеціальних гарантій прав у сфері охорони атмосферного повітря³⁸. Але в преамбулі даного Закону зазначено, що він спрямований на створення сприятливих умов для життєдіяльності, забезпечення екологічної безпеки та запобігання шкідливому впливу атмосферного повітря на здоров'я людей та навколишнє природне середовище. На нашу думку, ці положення свого роду теж є гарантією екологічних прав. Окремо системно поресурсові гарантії у сфері охорони атмосферного повітря не визначено. У цьому є певний сенс, який пов'язаний зі специфікою правового режиму атмосферного повітря. Зокрема, повітря не може виступати об'єктом права власності³⁹, дискусійним є й питання про режим використання атмосферного повітря⁴⁰ тощо. За таких умов немає доцільності виділяти спеціальні гарантії у даній сфері. Водночас вважаємо, що

³⁶ Про природно-заповідний фонд : Закон України від 16 червня 1992 р. № 2456-12. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2456-12> (дата звернення: 18 травня 2021 р.).

³⁷ Про рослинний світ : Закон України від 09 квітня 1999 р. № 591, зі змінами від 18.12.2017. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/591> (дата звернення: 18 травня 2021 р.).

³⁸ Про охорону атмосферного повітря : Закон України від 16 жовтня 1992 р. № 2707 URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2707-12> (дата звернення: 18 травня 2021 р.).

³⁹ Кобецька Н.Р. Екологічне право України : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2007. С. 263.

⁴⁰ Екологічне право : підручник / за заг. ред. А.П. Гетьмана. Харків : Право, 2013. С. 337.

спеціальні механізми державного екологічного управління у сфері охорони атмосферного повітря, стандартизація і нормування у сфері охорони атмосферного повітря, державний, громадський та виробничий контроль у сфері охорони атмосферного повітря, система заходів з охорони атмосферного повітря та юридична відповідальність за порушення вимог атмосфероохоронного законодавства можуть і повинні розглядатись як своєрідні гарантії екологічних прав, адже ця розгалужена система норм у кінцевому підсумку спрямована на забезпечення права кожного на чисте і безпечне для життя та здоров'я довкілля. Це, своєю чергою, ще раз, засвідчує той факт, що кожен природний ресурс є унікальним і має свій, властивий лише йому правовий режим.

Таким чином, спеціальні (поресурсові) гарантії екологічних прав – це гарантії, які спрямовані на реалізацію та забезпечення прав у сфері використання та охорони природних ресурсів і закріплені поресурсовим законодавством України. При цьому має місце різний підхід законодавця до юридичного оформлення даних гарантії – від детальної регламентації у межах окремого розділу (Земельний кодекс України) до повної відсутності норм (Закон України «Про рослинний світ», Закон України «Про охорону атмосферного повітря»). Окрім того, основна увага законодавця прикута до таких спеціальних гарантії прав, як відшкодування екологічної шкоди та поновлення порушених прав у разі їх припинення. При цьому на зміст та характеристики даних поресурсових гарантії впливає правовий режим (специфіка природного об'єкта, умови використання, форми власності, обмеження, охорона) того чи іншого природного ресурсу. Також ці спеціальні гарантії певною мірою дублюють загальні гарантії екологічних прав, які визначені у ст. 10 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища». Тому вважаємо, що на законодавчому рівні, принаймні в окремій статті, у межах поресурсового законодавства України все-таки мають бути закріплені спеціальні поресурсові гарантії такого змісту: права громадян у даній сфері охороняються законом, а у разі їх порушення підлягають поновленню та відшкодуванню завданих збитків. Це додатково в черговий раз засвідчить важливість інституту гарантії прав у механізмі їх реалізації, слугуватиме превенцією від їх порушення та додатковим стимулом захисту.

2. Державні гарантії екологічних прав в Україні

У системі гарантії екологічних прав самостійне та важливе місце посідають, так би мовити, державні гарантії забезпечення екологічних прав, тобто йдеться про діяльність державних структур та інституцій, які повинні гарантувати права у сфері охорони довкілля, раціонального природокористування та забезпечення екологічної безпеки. До них, на наше переконання, першочергово слід віднести:

а) проведення широкомасштабних державних заходів щодо підтримання, відновлення і поліпшення стану навколишнього природного середовища;

б) обов'язок міністерств, відомств, підприємств, установ, організацій здійснювати технічні та інші заходи для запобігання шкідливому впливу господарської та іншої діяльності на навколишнє природне середовище, виконувати екологічні вимоги під час планування, розміщення продуктивних сил, будівництва та експлуатації народногосподарських об'єктів;

в) здійснення державного контролю над додержанням законодавства про охорону навколишнього природного середовища;

г) створення та функціонування мережі загальнодержавної автоматизованої інформаційно-аналітичної системи забезпечення доступу до екологічної інформації⁴¹.

Те, що дані гарантії із забезпечення екологічних прав повинні реалізовувати державні структури, тобто держава в особі органів державної влади та управління, не викликає жодних сумнівів, оскільки закон на цьому акцентує увагу. Що ж стосується інших трьох законодавчих гарантій екологічних прав, то дві з них, як нам видається, також можна віднести опосередковано до державних гарантій. Зокрема, компенсацію в установленому порядку шкоди, заподіяної здоров'ю і майну громадян унаслідок порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища; невідворотність відповідальності за порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища. Отже, кожна з гарантій забезпечення екологічних прав так чи інакше пов'язана з діяльністю держави за винятком п. в та г ст. 10 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища»⁴², які забезпечення екологічних прав покладають як альтернативу державі на громадські об'єднання, громадян та громадський контроль над додержанням законодавства про охорону довкілля. Тому можна дійти висновку, що саме держава відіграє вирішальну роль у механізмі гарантування екологічних прав. Окрім того, відповідно до ст. 11 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», Україна гарантує своїм громадянам реалізацію екологічних прав, наданих їм законодавством. Ця норма прямо засвідчує, що забезпечення екологічних прав є прямою функцією держави.

У даному контексті з метою порівняльного аналізу слід вказати на гарантії забезпечення екологічних прав, які визначені в екологічному законодавстві Російської Федерації. Сутність правового механізму

⁴¹ Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 червня 1991 р. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1264-12> (дата звернення: 18 травня 2021 р.).

⁴² Там само.

гарантування екологічних прав у Росії, відповідно до Закону Російської Федерації «Про охорону навколишнього середовища»⁴³, полягає у тому, що російський законодавець функцію гарантування екологічних прав закріплює лише за державою і визначає суто державні гарантії екологічних прав. Так, відповідно до ст. 13 Федерального Закону Росії «Про охорону навколишнього середовища», визначено таку систему державних заходів щодо забезпечення права кожного на сприятливе навколишнє середовище:

1. органи державної влади Російської Федерації, органи державної влади суб'єктів Російської Федерації, органи місцевого самоуправління і посадові особи зобов'язані здійснювати сприяння громадянам, громадським об'єднанням і некомерційним організаціям у реалізації їхніх прав у сфері охорони навколишнього середовища;

2. під час розміщення об'єктів, господарська й інша діяльність яких може спричинити шкоду навколишньому середовищу, рішення про їх розміщення приймається з урахуванням думки населення чи результатів референдуму;

3. у разі якщо посадові особи перешкоджають громадянам, а також громадським об'єднанням і некомерційним організаціям у реалізації прав, що передбачені федеральними законами Російської Федерації, дані посадові особи будуть притягнуті до відповідальності в установленому порядку.

На відміну від українського законодавця у законодавстві Росії не конкретизовано зміст державних гарантій забезпечення екологічних прав, а лише вказано на їх необхідність. Для порівняння: у природоохоронному законодавстві Польщі гарантії забезпечення екологічних прав також окремо не визначено, але, відповідно до ст. 3 Закону Польщі «Про охорону природи» від 16 квітня 2004 р. (*Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody*)⁴⁴, державні адміністративні органи зобов'язані забезпечити правові, організаційні та фінансові умови для охорони природи і захисту прав громадян, а разом із науковими, освітніми установами, а також громадськими засобами масової інформації – освітні та інформаційні умови для охорони природи.

З огляду на це, і вітчизняна, і зарубіжна доктрини екологічного права ґрунтуються на загальних умовах реалізації екологічних прав, адже кожне потенційне суб'єктивне екологічне право містить вимогу конкретних дій, які стосуються того чи іншого боку діяльності. Але всі вони так чи інакше базуються і впливають із загального обов'язку

⁴³ Об охране окружающей среды : Закон Российской Федерации от 10 января 2002 г. № 7-ФЗ. *Собрание законодательства Российской Федерации*. 2002. № 2. Ст. 133.

⁴⁴ *Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody* (Dz. U z 2004 r. Nr 92, poz. 880) URL: <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20040920880/T/D20040880L.pdf> (дата звернення: 18 травня 2021 р.).

держави, фізичних та юридичних осіб щодо збереження і поліпшення стану довкілля. Тому саме екологічні права, як зазначає О.Л. Дубовик, визначають зміст екологічної політики; формують правозастосовну практику, впливаючи на процес прийняття екологічно значимих рішень; є інструментом прямого впливу індивіда на екологічну політику і практику⁴⁵.

Указавши на роль та значення державних гарантій забезпечення екологічних прав, вважаємо за необхідне проаналізувати їх зміст. Першою і пріоритетною гарантією забезпечення екологічних прав, яка визначена в Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища»⁴⁶, є проведення широкомасштабних державних заходів щодо підтримання, відновлення і поліпшення стану навколишнього природного середовища. Тобто йдеться про діяльність держави у загальнонаціональному плані, яка націлена на охорону довкілля у цілому. З одного боку, це гарантія забезпечення екологічних прав, а з іншого – це один із пріоритетних напрямів державної екологічної політики в Україні на сучасному етапі. Про це вказується й у ст. 16 Конституції України⁴⁷, і в Основних напрямках державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки⁴⁸. Окрім того, відповідно до Основ національної екологічної стратегії України на період до 2030 р.⁴⁹, дана гарантія водночас виступає і метою національної екологічної політики на довгострокову перспективу. Зокрема, метою національної екологічної політики є досягнення доброго стану довкілля шляхом запровадження екосистемного підходу до всіх напрямів соціально-економічного розвитку України з метою забезпечення конституційного права кожного громадянина України на чисте та безпечне довкілля, впровадження збалансованого природокористування і збереження та відновлення природних екосистем.

⁴⁵ Дубовик О.Л. Экологическое право : учебник ; 3-е изд., перераб. и доп. МОСКВА : Проспект, 2010. С. 195.

⁴⁶ Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 червня 1991 р. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1264-12>.(дата звернення: 18 травня 2021 р.).

⁴⁷ Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

⁴⁸ Про Основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки : Постанова Верховної Ради України від 05 березня 1998 р. № 188/98-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 38–39. Ст. 248.

⁴⁹ Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року : Закон України від 28 лютого 2019 р. № 2697-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text> (дата звернення: 18 травня 2021 р.).

Основними принципами національної екологічної політики є:

- збереження такого стану кліматичної системи, який унеможливить підвищення ризиків для здоров'я та благополуччя людей і навколишнього природного середовища;

- досягнення Україною Цілей сталого розвитку, які були затверджені на Саміті Організації Об'єднаних Націй зі сталого розвитку в 2015 р.;

- сприяння збалансованому (сталому) розвитку шляхом досягнення збалансованості складників розвитку (економічного, екологічного, соціального), орієнтування на пріоритети збалансованого (сталого) розвитку;

- інтегрування екологічних вимог під час розроблення і затвердження документів державного планування, галузевого (секторального), регіонального та місцевого розвитку та у процесі прийняття рішень про провадження планованої діяльності об'єктів, які можуть мати значний вплив на довкілля;

- міжсекторальне партнерство та залучення заінтересованих сторін;

- запобігання виникненню надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру, що передбачає аналіз і прогнозування екологічних ризиків, які ґрунтуються на результатах стратегічної екологічної оцінки, оцінки впливу на довкілля, а також комплексного моніторингу стану навколишнього природного середовища;

- забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України, підвищення рівня екологічної безпеки в зоні відчуження;

- забезпечення невідворотності відповідальності за порушення природоохоронного законодавства;

- застосування принципів перестороги, превентивності (запобігання), пріоритетності усунення джерел шкоди довкіллю, «забруднювач платить»;

- відповідальність органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування за доступність, своєчасність і достовірність екологічної інформації;

- стимулювання державою вітчизняних суб'єктів господарювання, які здійснюють скорочення викидів парникових газів, зниження показників енерго– та ресурсоемності, модернізацію виробництва, спрямовану на зменшення негативного впливу на навколишнє природне середовище, у тому числі вдосконалення системи екологічного податку за забруднення довкілля та платежів за використання природних ресурсів;

- упровадження новітніх засобів і форм комунікацій та ефективної інформаційної політики у сфері охорони навколишнього природного середовища.

Як бачимо, основні засади екологічної політики тісно пов'язані і переплітаються з функціями державного екологічного управління та іншими гарантіями забезпечення екологічних прав, зокрема невідворотністю відповідальності за екологічні правопорушення, створенням мережі доступу до екологічної інформації тощо. Усе це знову ж таки засвідчує важливість держави в особі її уповноважених органів як суб'єкта екологічних правовідносин, який наділений широким спектром повноважень.

Власне, у юридичній літературі вказується на те, що держава є активним учасником відносин довкілля. Так, правосуб'єктні властивості щодо реалізації своїх прав та обов'язків у правовідносинах довкілля держава реалізує через уповноважені органи державної влади у відносинах управлінського характеру, де об'єктом постає довкілля у договірних відносинах, беручи участь у дво- та багатосторонніх угодах із приводу використання й охорони навколишнього природного середовища та у відносинах «для певного випадку» – ad hoc – через різні комісії, комітети, штаби, на які покладаються обов'язки координації дій щодо запобігання й ліквідації наслідків техногенних катастроф, аварій, стихійних лих⁵⁰.

Прикладом здійснення широкомасштабних державних заходів щодо підтримання, відновлення і поліпшення стану навколишнього природного середовища, як зазначається у науково-практичному коментарі до Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища»⁵¹, можна вважати Державну програму забезпечення сталого розвитку регіону видобування та первинної переробки уранової сировини на 2006–2030 рр.⁵². Відповідно до неї, на першому етапі (2006–2011 рр.) розв'язуватимуться першочергові екологічні, економічні та соціальні проблеми, які перешкоджають сталому розвитку регіону, передбачається здійснити комплекс заходів щодо поліпшення стану навколишнього природного середовища і раціонального використання природних ресурсів, реконструкції матеріально-технічної бази соціальної сфери та поступового збільшення обсягів будівництва, а також подолати бідність як соціальне явище. На наше переконання, кожна з комплексних (Основи

⁵⁰ Право довкілля (екологічне право) : навчальний посібник / П.Д. Пилипенко та ін. ; за ред. П.Д. Пилипенка. Київ : Ін Юре, 2010. С. 61–62.

⁵¹ Науково-практичний коментар Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», прийнятого 25.06.91 № 1264-ХІІ, зі змінами і доповненнями, станом на 09.02.06. / за заг. ред. О.М. Шуміла. Харків : Фактор, 2006. С. 88–89.

⁵² Про затвердження Державної програми забезпечення сталого розвитку регіону видобування та первинної переробки уранової сировини на 2006–2030 роки : Постанова Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2004 року № 1691. *Офіційний вісник України*. 2004. № 51. Ст. 3341.

національної екологічної стратегії України на період до 2030 р.⁵³) чи галузевих («Ліси України 2010–2015»⁵⁴, «Заповідники»⁵⁵, «Питна вода України 2011–2020»⁵⁶ тощо) національних екологічних програм, які діяли чи продовжують діяти в Україні, передбачає низку державних заходів, які спрямовані на збереження стану довкілля.

Таким чином, юридична конструкція «проведення широкомасштабних державних заходів щодо підтримання, відновлення і поліпшення стану довкілля» як гарантія забезпечення екологічних прав є «вельми значною (широкою)», адже охоплює собою надзвичайно велике коло заходів у різних сферах суспільної діяльності щодо охорони довкілля з боку держави. Фактично це вся діяльність держави, на довгострокову чи короткострокову перспективу, в особі її уповноважених органів у всіх її формах та проявах, оскільки вона у кінцевому підсумку націлена на збереження довкілля для прийдешніх і майбутніх поколінь в Україні й світі.

Друга державна гарантія забезпечення екологічних прав, яка визначена у п. 6 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища»⁵⁷, включає у себе, на нашу думку, дві гарантії: з одного боку, це обов'язок міністерств, відомств, підприємств, установ, організацій здійснювати технічні та інші заходи для запобігання шкідливому впливу господарської та іншої діяльності на стан довкілля, а з іншого – обов'язок виконувати екологічні вимоги під час планування, розміщення продуктивних сил, будівництва та експлуатації народногосподарських об'єктів. Якщо попередня державна гарантія носила уповноважуючий характер, то ця носить, навпаки, зобов'язуючий характер. Окрім того, дана гарантія чітко окреслює сферу свого застосування, тобто вона пов'язана зі здійсненням господарської чи іншої діяльності, яка може спричинити шкідливий вплив на довкілля, а також діяльністю щодо планування,

⁵³ Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року : Закон України від 28 лютого 2019 р. № 2697-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text> (дата звернення: 18 травня 2021 р.).

⁵⁴ Про затвердження Державної цільової програми «Ліси України» на 2010–2015 роки : Постанова Кабінету Міністрів України від 16 вересня 2009 року № 977. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/977-2009-%D0%BF#Text> (дата звернення: 18 травня 2021 р.).

⁵⁵ Про Програму перспективного розвитку заповідної справи в Україні : Постанова Верховної Ради України від 22 вересня 1994 року № 177-94. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/177/94-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 18 травня 2021 р.).

⁵⁶ Про Загальнодержавну цільову програму «Питна вода України» на 2011–2020 роки : Закон України від 13 листопада 2011 року № 2455-15. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2455-15#Text> (дата звернення: 18 травня 2021 р.).

⁵⁷ Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 червня 1991 р. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1264-12>. (дата звернення: 18 травня 2021 р.).

розміщення продуктивних сил, будівництва та експлуатації народногосподарських об'єктів. Також у Законі вказується про технічні та інші заходи та екологічні вимоги, які необхідно здійснювати і дотримуватися, але не конкретизується їх зміст. Тобто йдеться про здійснення заходів щодо забезпечення екологічної безпеки у цілому. Перелік цих заходів є надзвичайно різноманітним і охоплює низку екологічно безпечних вимог у різних сферах і напрямках, зокрема: екологічні вимоги до розміщення, проектування, будівництва, реконструкції, введення в дію та експлуатацію підприємств, споруд та інших об'єктів (ст. 51); охорона навколишнього природного середовища під час застосування засобів захисту рослин, мінеральних добрив, нафти і нафтопродуктів, токсичних хімічних речовин та інших препаратів (ст. 52); охорона навколишнього природного середовища від неконтрольованого та шкідливого біологічного впливу (ст. 53); охорона навколишнього природного середовища від акустичного, електромагнітного, іонізуючого та іншого шкідливого впливу фізичних факторів та радіоактивного забруднення (ст. 54); охорона навколишнього природного середовища від забруднення відходами (ст. 55); екологічна безпека транспортних та інших пересувних засобів і установок (ст. 56); додержання вимог екологічної безпеки під час проведення наукових досліджень, упровадження відкриттів, винаходів, застосування нової техніки, імпортного устаткування, технологій і систем (ст. 57); вимоги екологічної безпеки щодо військових, оборонних об'єктів та військової діяльності (ст. 58); екологічні вимоги під час розміщення і розвитку населених пунктів (ст. 59)⁵⁸ тощо.

До гарантій забезпечення екологічних прав належить і здійснення державного контролю над додержанням законодавства про охорону навколишнього природного середовища. Як зазначається у юридичній літературі, екологічний контроль є функцією екологічного управління та важливим правовим засобом забезпечення раціонального природокористування й охорони довкілля, а окремі аспекти контрольної функції проявляються під час здійснення інших напрямів державного управління, наприклад екологічної експертизи, нормування, ліцензування тощо, однак у цих випадках вони здійснюються лише побіжно.

Державний екологічний контроль здійснюють спеціально уповноважені органи (Державна екологічна інспекція України), він має надвідомчі функції, покликаний контролювати діяльність суб'єктів усіх

⁵⁸ Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 червня 1991 р. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1264-12>. (дата звернення: 18 травня 2021 р.).

форм господарювання, допускає можливість застосування до порушників заходів державного примусу⁵⁹.

Ще однією гарантією забезпечення екологічних прав є створення та функціонування мережі загальнодержавної екологічної автоматизованої інформаційно-аналітичної системи забезпечення доступу до екологічної інформації, оскільки обов'язок щодо створення такої мережі першочергово покладено на органи державного екологічного управління. Окрім того, відповідно до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні»⁶⁰, до відання виконавчих органів сільських, селищних, міських рад належить створення та забезпечення функціонування місцевих екологічних автоматизованих інформаційно-аналітичних систем, які є складовою частиною мережі загальнодержавної екологічної автоматизованої інформаційно-аналітичної системи забезпечення доступу до екологічної інформації. Інформатизація у сфері охорони навколишнього природного середовища та природних ресурсів передбачає створення та впровадження системи моніторингу і прогнозування забруднення навколишнього природного середовища. Очікуваними результатами стануть: розподілена інформаційно-аналітична система моніторингу довкілля, бази даних екологічної інформації; система моніторингу та прогнозування стану навколишнього природного середовища; система інформаційно-аналітичного забезпечення; розподілені бази даних гідрометеорологічної інформації; система моніторингу небезпечних гідрометеорологічних явищ⁶¹.

Національна екологічна стратегія України⁶², яка діяла ще до 2020 р., передбачила створення до 2015 р. мережі загальнодержавної автоматизованої інформаційно-аналітичної системи забезпечення доступу до екологічної інформації, що включатиме, зокрема, національну систему кадастрів природних ресурсів, реєстри викидів та перенесення забруднюючих речовин, і до 2020 р. – системи управління екологічною інформацією відповідно до стандартів ЄС.

⁵⁹ Кобецька Н.Р. Екологічне право : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2007. С. 96–97.

⁶⁰ Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21 травня 1997 р. № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 18 травня 2021 р.).

⁶¹ Науково-практичний коментар Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», прийнятого 25.06.91 № 1264-ХІІ, зі змінами і доповненнями, станом на 09.02.06 / за заг. ред. О.М. Шуміла. Харків : Фактор, 2006. С. 95.

⁶² Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року : Закон України від 21 грудня 2010 року № 2818-17. Втрата чинності від 01.01.2020, підстава – 2697-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2818-17#Text> (дата звернення: 18 травня 2021 р.).

Чинна у сучасних умовах екологічна стратегія України⁶³ також передбачає: до 2025 р. – стабілізацію екологічної ситуації шляхом закріплення змін у системі державного управління, які відбулися шляхом реформування системи державного екологічного управління, імплементації європейських екологічних норм і стандартів, удосконалення систем екологічного обліку та контролю, впровадження фінансово-економічних механізмів стимулювання екологічно орієнтованих структурних перетворень в економіці, впровадження механізмів стимулювання підприємств до енергоефективності, впровадження електронного урядування, поширення екологічних знань, а також підвищення екологічної свідомості суспільства, зокрема інформатизацію сфери охорони навколишнього природного середовища та природокористування усіх рівнів; до 2030 р. – досягнення істотних зрушень щодо поліпшення стану навколишнього природного середовища шляхом збалансованості між соціально-економічними потребами та завданнями у сфері збереження навколишнього природного середовища, забезпечення розвитку екологічно ефективного партнерства між державою, суб'єктами господарювання та громадськістю, сталого низьковуглецевого розвитку, який стане додатковим стимулом соціально-економічного розвитку України.

Таким чином, важлива роль у механізмі гарантування і забезпечення екологічних прав належить державі через діяльність відповідних органів державної влади й управління. З аналізу всіх тих гарантій, які визначені у ст. 10 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища»⁶⁴, переважна їх більшість забезпечуються державою. Це знову ж таки засвідчує надзвичайний вплив і значення державних інституцій у гарантуванні екологічних прав. На законодавчому рівні державні гарантії носять різногалузевий характер і тісно пов'язані з пріоритетними цілями національної екологічної політики України на коротко– чи довгострокову перспективу та переплітаються з функціями державного екологічного управління. Також державні гарантії носять і уповноважувачий, і зобов'язувачий характер, застосовуються у різних сферах суспільної діяльності і виступають заходами забезпечення екологічної безпеки через призму дотримання різних технічних та екологічно безпечних вимог, правил. Але виключно державної діяльності недостатньо для повного й ефективного забезпечення екологічних прав, адже лише у тісній

⁶³ Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року : Закон України від 28 лютого 2019 року № 2697-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text> (дата звернення: 18 травня 2021 р.).

⁶⁴ Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 червня 1991 р. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1264-12>. (дата звернення: 18 травня 2021 р.).

співпраці держави з екологічно зацікавленою громадськістю можна створити дійсно дієвий механізм гарантування екологічних прав на зразок європейських та міжнародних стандартів охорони навколишнього середовища.

3. Муніципальні гарантії екологічних прав в Україні

Однією з важливих європейських цінностей, яка передбачена ст. 37 Хартії основних прав Європейського Союзу (Ніцца, 7 грудня 2000 р.), є захист навколишнього середовища, що передбачає спрямованість політики Європейського Союзу на підвищений рівень охорони довкілля і забезпечення поліпшення її якості згідно з принципом стійкого розвитку⁶⁵. У цьому контексті у рамках Європейського Співтовариства діє розгалужений інституційний механізм щодо забезпечення охорони довкілля, який включає систему державних, громадських та муніципальних інституцій, що здійснюють управління в екологічній сфері. В Україні також діє організаційно-правовий механізм охорони навколишнього природного середовища, який, як стверджує А.П. Гетьман, складається з двох системоутворюючих елементів: інституційного, тобто системи державних та громадських інституцій, що здійснюють екологічне управління, і функціонального, тобто багатоманітності форм такого управління⁶⁶. У контексті державного екологічного управління розглядається діяльність не лише органів державної влади, а й органів місцевого самоврядування, оскільки останні відіграють важливу роль у механізмі охорони довкілля.

За своєю юридичною природою, як було з'ясовано у попередніх дослідженнях, гарантії екологічних прав включають систему заходів, які реалізують державні та альтернативні їм громадські інституції⁶⁷. При цьому протягом останніх років активізувалася діяльність муніципальних органів щодо реалізації природоохоронних заходів, які спрямовані на охорону довкілля, раціональне природокористування та гарантування екологічних прав. Варто відзначити, що в Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища»⁶⁸, де визначено види гарантій забезпечення екологічних прав, немає вказівки про діяльність саме органів місцевого самоврядування у їх гарантуванні, що, безумовно, є невиправданим. Оскільки і *de facto*, і *de jure* органи

⁶⁵ Європейська хартія місцевого самоврядування від 15 жовтня 1985 року, м. Страсбург. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036#Text (дата звернення: 19 травня 2021 р.).

⁶⁶ Гетьман А.П. Організаційно-правовий механізм охорони навколишнього природного середовища. *Проблеми законності*. 2014. Вип. 125. С. 119–120.

⁶⁷ Антонюк У.В. Діяльність державних інституцій як гарантія забезпечення екологічних прав в Україні. *Право і суспільство*. 2016. № 2. С. 100.

⁶⁸ Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 червня 1991 р. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1264-12>. (дата звернення: 19 травня 2021 р.).

місцевого самоврядування в Україні реалізують, відповідно до своїх повноважень, дані гарантії. Відповідно до ст. 33 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні»⁶⁹, органи місцевого самоврядування наділені цілим комплексом власних (самоврядних) та делегованих повноважень у сфері регулювання земельних відносин та охорони навколишнього природного середовища, тому доцільно було б у системі гарантій забезпечення екологічних прав наряду з органами державної влади, громадянами та громадськими природоохоронними організаціями як суб'єктами їх гарантування розглядати й органи місцевого самоврядування. Зокрема, відповідно до п. г) ст. 10 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», гарантією екологічних прав є здійснення державного та громадського контролю над дотриманням вимог природоохоронного законодавства. Але у даному контексті не згадується так званий самоврядний контроль, який здійснюють органи місцевого самоврядування. Така позиція законодавця пояснюється тим, що, відповідно до ст. 35 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», державний контроль у сфері довкілля здійснюється радами та їх виконавчими і розпорядчими органами, спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань екології та природних ресурсів, його органами на місцях та іншими спеціально уповноваженими державними органами. Тому державний контроль із погляду згаданого вище Закону включає і самоврядний контроль. При цьому, як неодноразово вказувалося у юридичній літературі, дана конструкція статті є застарілою, зважаючи на вимоги чинного законодавства⁷⁰. Усвідомлюючи це, учасники парламентських слухань «Сучасний стан та перспективи розвитку земельних відносин в Україні», що відбулися у Верховній Раді України ще 13 вересня 2005 р., запропонували подати на розгляд парламенту проекти законів щодо приведення цивільного, природоохоронного і господарського законодавства у відповідність із земельним законодавством, а також про внесення змін до відповідних законів щодо дублювання повноважень органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування з питань здійснення державного, самоврядного і громадського контролю у сфері охорони довкілля⁷¹. Тим більше що,

⁶⁹ Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21 травня 1997 року № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 19 травня 2021 р.).

⁷⁰ Науково-практичний коментар Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», прийнятого 25 червня 1991 року № 1264-ХІІ, зі змінами і доповненнями, станом на 09 лютого 2006 року / за заг. ред. О.М. Шуміла. Харків : Фактор, 2006. С. 279.

⁷¹ Про Рекомендації парламентських слухань «Сучасний стан та перспективи розвитку земельних відносин в Україні» : Постанова Верховної Ради України від 22 вересня 2005 року № 2897-ІV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2897-IV#Text> (дата звернення: 19 травня 2021 р.).

відповідно до чинного природоохоронного законодавства, він розглядається автономно від державного екологічного контролю, зокрема про це вказується у ст. 189 Земельного кодексу України⁷², тощо. Також Закон України «Про благоустрій населених пунктів» у п. 6) ч. 1 ст. 3 передбачає здійснення державного, самоврядного і громадського контролю у сфері благоустрою населених пунктів⁷³. Тому дану статтю доцільно було б доповнити і самоврядним контролем.

Ще однією гарантією забезпечення екологічних прав є обов'язок центральних органів влади, міністерств, відомств, підприємств, установ, організацій здійснювати технічні та інші заходи для запобігання шкідливому впливу господарської та іншої діяльності на навколишнє природне середовище, виконувати екологічні вимоги під час планування, розміщення продуктивних сил, будівництва та експлуатації народногосподарських об'єктів. І знову ж таки немає вказівки на органи місцевого самоврядування, які також здійснюють дані обов'язки. Це прямо випливає зі змісту ст. 15 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», де визначено повноваження органів місцевого самоврядування, зокрема місцевих рад, у галузі охорони навколишнього природного середовища, які в межах своєї компетенції: дають згоду на розміщення на своїй території підприємств, установ і організацій у порядку, визначеному законом; затверджують з урахуванням екологічних вимог проекти планування і забудови населених пунктів, їх генеральні плани та схеми промислових вузлів; організовують у разі необхідності проведення оцінки впливу на довкілля; приймають рішення про організацію територій та об'єктів природно-заповідного фонду місцевого значення та інших територій, що підлягають особливій охороні⁷⁴. Окрім того, первісною редакцією даної статті, до внесення змін до чинного природоохоронного законодавства у 2012 р.⁷⁵, до повноважень місцевих рад було віднесено припинення господарської діяльності підприємств, установ та організацій, а також обмеження чи зупинення (тимчасово) діяльності не підпорядкованих раді підприємств, установ та організацій у разі

⁷² Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 р. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2768-14> (дата звернення: 19 травня 2021 р.).

⁷³ Про благоустрій населених пунктів : Закон України від 6 вересня 2005 року № 2807-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2807-15#Text> (дата звернення: 19 травня 2021 р.).

⁷⁴ Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 червня 1991 р. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1264-12>. (дата звернення: 19 травня 2021 р.).

⁷⁵ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації повноважень органів виконавчої влади у сфері екології та природних ресурсів, у тому числі на місцевому рівні : Закон України від 16 жовтня 2012 року № 5456. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/5456-17/> (дата звернення: 19 травня 2021 р.).

порушення ними законодавства про охорону навколишнього природного середовища.

Окрім того, гарантією забезпечення екологічних прав є проведення широкомасштабних державних заходів щодо підтримання, відновлення і поліпшення стану навколишнього природного середовища. Як зазначається у літературі, дана юридична конструкція «проведення широкомасштабних державних заходів щодо підтримання, відновлення і поліпшення стану довкілля» як гарантія забезпечення екологічних прав є «вельми значною (широкою)», адже охоплює собою надзвичайно велике коло заходів у різних сферах суспільної діяльності щодо охорони довкілля з боку держави⁷⁶. Фактично це вся діяльність держави, на довгострокову чи короткострокову перспективу, в особі її уповноважених органів у всіх її формах та проявах, у тому числі й органів місцевого самоврядування, оскільки вона у кінцевому підсумку націлена на збереження довкілля для прийдешніх поколінь в Україні та світі.

Власне, гарантією забезпечення екологічних прав є створення та функціонування мережі загальнодержавної екологічної автоматизованої інформаційно-аналітичної системи забезпечення доступу до екологічної інформації, оскільки обов'язок щодо створення такої мережі першочергово покладено на органи місцевого екологічного управління. Так, відповідно до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні»⁷⁷, до відання виконавчих органів сільських, селищних, міських рад належить створення та забезпечення функціонування місцевих екологічних автоматизованих інформаційно-аналітичних систем, які є складовою частиною мережі загальнодержавної екологічної автоматизованої інформаційно-аналітичної системи забезпечення доступу до екологічної інформації. Інформатизація у сфері охорони навколишнього природного середовища та природних ресурсів передбачає створення та впровадження системи моніторингу і прогнозування забруднення навколишнього природного середовища. Очікуваними результатами стануть: розподілена інформаційно-аналітична система моніторингу довкілля, бази даних екологічної інформації; система моніторингу та прогнозування стану навколишнього природного середовища; система інформаційно-аналітичного забезпечення; розподілені бази даних гідрометеорологічної інформації; система моніторингу небезпечних гідрометеорологічних явищ.

Виключно у ст. 11 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», яка присвячена захисту екологічних прав громадян, указується про роль органів місцевого самоврядування, зокрема місцевих рад, у екологічній сфері. Так, місцеві ради

⁷⁶ Антонюк У.В. Діяльність державних інституцій як гарантія забезпечення екологічних прав в Україні. *Право і суспільство*. 2016. № 2. С. 99.

⁷⁷ Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21 травня 1997 року № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 19 травня 2021 р.).

зобов'язані надавати всебічну допомогу громадянам у здійсненні природоохоронної діяльності, враховувати їхні пропозиції щодо поліпшення стану навколишнього природного середовища та раціонального природокористування, залучати громадян до участі у вирішенні питань охорони довкілля⁷⁸. На наше переконання, дані заходи можна розглядати як відповідну гарантію і щодо забезпечення екологічних прав із боку місцевих самоврядних органів.

Слід відзначити, що екологічне законодавство зарубіжних країн містить також норми (прямо чи опосередковано) щодо ролі муніципальних органів у механізмі захисту екологічних прав і охорони довкілля. Так, відповідно до ст. 13 Федерального Закону Російської Федерації «Про охорону навколишнього середовища»⁷⁹, органи державної влади Російської Федерації, органи державної влади суб'єктів Російської Федерації, органи місцевого самоуправління і посадові особи зобов'язані здійснювати сприяння громадянам, громадським об'єднанням і некомерційним організаціям в реалізації їхніх прав у сфері охорони навколишнього середовища.

У законодавстві низки європейських країн безпосередньо не вказується про роль органів муніципальної влади у забезпеченні саме екологічних прав, натомість закріплено повноваження місцевих самоврядних органів в екологічній сфері, що, безумовно, охоплює й гарантії екологічних прав. Зокрема, у базовому Законі Швеції «Про місцеве самоврядування у Швеції» до обов'язкових повноважень муніципалітетів належить поряд із питаннями освіти, соціальних послуг тощо і завдання з охорони довкілля у цілому⁸⁰. За законодавством Фінляндії місцеві влади відповідальні за надання послуг, які забезпечують щоденне благополуччя громадян, тому до їхніх функцій обов'язків віднесено також охорону довкілля⁸¹. Провідне завдання органів місцевого самоврядування Німеччини – виконання вимог федерального і земельного законодавства у галузі охорони довкілля і реалізація державних екологічних програм на локальному рівні. Більше того, у деяких землях, наприклад Гессені й Шлезвіг-Гольштейні, екологічна політика визнана як провідний напрям роботи. Із 1996 р. в Німеччині проводять змагання між місцевими суб'єктами управління у досягненні екологічного благополуччя, від результатів

⁷⁸ Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 червня 1991 р. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1264-12>. (дата звернення: 19 травня 2021 р.).

⁷⁹ Об охране окружающей среды : Закон Российской Федерации от 10 января 2002 года № 7-ФЗ. *Собрание законодательства Российской Федерации*. 2002. № 2. Ст. 133.

⁸⁰ Мірошник О. Інститут місцевого самоврядування у Швеції. *Національна безпека і оборона*. 2009. № 1. С. 38.

⁸¹ Місцеве самоврядування у Фінляндії. URL: http://tergromada.blogspot.com/2014/11/blog-post_14.html (дата звернення: 19 травня 2021 р.).

якого залежать інвестиційна привабливість конкретної місцевості й увага уряду до місцевих проблем⁸². Також вирішальне значення у механізмі захисту екологічних прав і охороні довкілля відіграють місцеві органи влади Польщі, Румунії, Франції, Великобританії тощо⁸³.

У вітчизняній науковій доктрині питання щодо класифікації муніципальних гарантій екологічних прав залишається відкритим, оскільки відсутні фундаментальні дослідження, присвячені даній проблемі. Наукова полеміка, як було досліджено у попередніх розділах, акцентує увагу на проблемі захисту екологічних прав загалом, не конкретизуючи зміст гарантій забезпечення екологічних прав окремими суб'єктами: державними органами, органами місцевого самоврядування чи громадянами. Так, Н.Р. Кобецька⁸⁴, Л.А. Калишук⁸⁵ свого часу досліджували юридичні способи захисту екологічних прав громадян. Окремі аспекти даної проблеми у цілому на рівні кандидатської дисертації вивчав К.В. Медведєв⁸⁶. При цьому К.В. Медведєв досліджував гарантії судового захисту екологічних прав громадян. Зокрема, він пропонує гарантії екологічних прав громадян поділяти за видовою ознакою на: а) гарантії – права фундаментального екологічного права – права на безпечне для життя та здоров'я навколишнє природне середовище, до яких належать екологічні права громадян, закріплені в п. п. 6–и ст. 9 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища»; б) гарантії – обов'язки, які зафіксовані в ст. 10 зазначеного Закону⁸⁷. Тобто, як бачимо, муніципальні гарантії екологічних прав не виділяються й окремо не досліджуються.

Отже, відправною точкою для виділення критеріїв класифікації муніципальних гарантій екологічних прав вважаємо чинне екологічне законодавство України, де вони закріплені, та галузеве і поресурсове законодавство, що регламентує повноваження органів місцевого самоврядування в екологічній сфері. Тому можна виділити такі види муніципальних гарантій екологічних прав:

⁸² Сурілова О.О. Право навколишнього середовища Німеччини. *Актуальні проблеми держави і права*. 2005. № 24. С. 75–80. URL: <http://www.apdr.in.ua/v24/10.pdf> (дата звернення: 19 травня 2021 р.).

⁸³ Улютіна О.А. Аналіз міжнародного досвіду діяльності суб'єктів, уповноважених здійснювати охорону довкілля. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України*. 2014. Випуск 197. Ч. 3. С. 141–149.

⁸⁴ Кобецька Н.Р. Екологічні права громадян України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06. Київ, 1998. 16 с.

⁸⁵ Калишук Л.А. Юридичні способи захисту екологічних прав громадян України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06. Донецьк, 2011. 20 с.

⁸⁶ Медведєв К.В. Екологічні права громадян України: гарантії їх судового захисту : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06. Київ, 2012. 17 с.

⁸⁷ Медведєв К.В. Екологічні права громадян України: гарантії їх судового захисту : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06. Київ, 2012. С. 10.

– за суб’єктом реалізації:

а) муніципальні гарантії екологічних прав, що здійснюються обласні ради, – ст. 8 Земельного кодексу України;

б) муніципальні гарантії екологічних прав, що здійснюються районні ради, – ст. 10 Земельного кодексу України;

в) муніципальні гарантії екологічних прав, що здійснюються сільські, селищні та міські ради, – ст. 15 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища»⁸⁸, ст. 12 Земельного кодексу України⁸⁹;

г) муніципальні гарантії екологічних прав, що здійснюються виконавчі комітети сільських, селищних та міських рад, – ст. 33 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні»⁹⁰;

– за змістом:

а) контролюючі: здійснення самоврядного контролю над дотриманням вимог екологічного законодавства;

б) процедурні: вирішення земельних спорів у позасудовому порядку органами місцевого самоврядування;

в) прогностичні: розроблення та виконання регіональних програм щодо охорони навколишнього природного середовища та забезпечення екологічних прав; проведення місцевих (регіональних) заходів щодо підтримання, відновлення і поліпшення стану навколишнього природного середовища;

г) інформаційні: створення та функціонування мережі загальнодержавної екологічної автоматизованої інформаційно-аналітичної системи забезпечення доступу до екологічної інформації; забезпечення вільного доступу громадян до екологічної інформації;

– за цілями:

а) муніципальні гарантії, спрямовані на збереження та поліпшення стану навколишнього природного середовища: забезпечення реалізації екологічної політики України, екологічних прав громадян; проведення заходів щодо підтримання, відновлення і поліпшення стану навколишнього природного середовища; організація робіт із ліквідації екологічних наслідків аварій;

б) муніципальні гарантії, спрямовані на забезпечення благоустрою населених пунктів: організація забезпечення на території населеного пункту чистоти і порядку; організація місць відпочинку для населення; здійснення самоврядного контролю над станом благоустрою та

⁸⁸ Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 червня 1991 р. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1264-12> (дата звернення: 18 травня 2021 р.).

⁸⁹ Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 року № 2768-14. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2768-14> (дата звернення: 18 травня 2021 р.).

⁹⁰ Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21 травня 1997 року № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 18 травня 2021 р.).

утриманням територій населених пунктів; визначення у встановленому порядку розміру відшкодувань юридичними і фізичними особами за забруднення довкілля та інші екологічні збитки, спричинені порушенням законодавства у сфері благоустрою та охорони навколишнього природного середовища; інформування населення про здійснення заходів із благоустрою;

в) муніципальні гарантії, спрямовані на забезпечення вільного доступу до екологічної інформації: забезпечення інформування населення про стан навколишнього природного середовища, функціонування місцевих екологічних автоматизованих інформаційно-аналітичних систем;

г) муніципальні гарантії, спрямовані на відновлення порушених екологічних прав: компенсація в установленому порядку шкоди, заподіяної здоров'ю і майну громадян внаслідок порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища;

г) муніципальні гарантії, спрямовані на додержання вимог екологічної безпеки: обов'язок здійснювати технічні та інші заходи для запобігання шкідливому впливу господарської та іншої діяльності на навколишнє природне середовище, виконувати екологічні вимоги під час планування, розміщення продуктивних сил, будівництва та експлуатації об'єктів економіки; затвердження з урахуванням екологічних вимог проєктів планування і забудови населених пунктів, їх генеральні плани та схеми промислових вузлів;

д) муніципальні гарантії, спрямовані на забезпечення раціонального природокористування: видача (переоформлення, видача дублікатів, анулювання) дозволів на спеціальне використання природних ресурсів місцевого значення; прийняття рішення про організацію територій та об'єктів природно-заповідного фонду місцевого значення та інших територій, що підлягають особливій охороні;

– за сферами:

а) муніципальні гарантії у сфері забезпечення конституційних екологічних прав, які передбачені ст. 50 Конституції України⁹¹, зокрема права кожного на чисте і безпечне довкілля, права на вільний доступ і поширення екологічної інформації та права на відшкодування екологічної шкоди: створення та функціонування мережі загальнодержавної екологічної автоматизованої інформаційно-аналітичної системи забезпечення доступу до екологічної інформації; забезпечення вільного доступу громадян до екологічної інформації; компенсація в установленому порядку шкоди, заподіяної здоров'ю і майну громадян унаслідок порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища;

⁹¹ Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

б) муніципальні гарантії у сфері здійснення загального та спеціального природокористування: погодження клопотань про надання дозволу на спеціальне використання природних ресурсів загальнодержавного значення; справляння плати за землю;

в) муніципальні гарантії у сфері забезпечення екологічної безпеки: визначення території для розміщення відходів відповідно до законодавства; здійснення контролю над діяльністю суб'єктів підприємницької діяльності у сфері поводження з відходами;

– за юридичною формою:

а) конституційні муніципальні гарантії – гарантії, які передбачені в Конституції України (ст. ст. 16, 50, 66)⁹²;

б) галузеві муніципальні гарантії – гарантії, передбачені в Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні» (ст. ст. 33)⁹³, «Про благоустрій населених пунктів» (ст. ст. 10, 40)⁹⁴;

в) поресурсові муніципальні гарантії – гарантії, які передбачені в екологічному законодавстві України, зокрема:

комплексні – передбачені в Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища» (ст. ст. 10, 11, 15)⁹⁵;

диференційовані – передбачені в поресурсових нормативних актах, зокрема: Земельному кодексі України (ст. ст. 8, 10, 12)⁹⁶, Лісовому кодексі України (ст. 30)⁹⁷, Водному кодексі України (ст. ст. 8-1, 9)⁹⁸, Кодексі України про надра (ст. ст. 9-1, 10)⁹⁹ тощо.

Таким чином, органи місцевого самоврядування відіграють важливу роль у механізмі забезпечення екологічних прав в Україні. Але на законодавчому рівні, зокрема в Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища», не повною мірою врегульовано і визначено види гарантій забезпечення екологічних прав

⁹² Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

⁹³ Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21 травня 1997 року № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 18 травня 2021 р.).

⁹⁴ Про благоустрій населених пунктів : Закон України від 6 вересня 2005 року № 2807-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2807-15#Text> (дата звернення: 19 травня 2021 р.).

⁹⁵ Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 червня 1991 р. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1264-12> (дата звернення: 18 травня 2021 р.).

⁹⁶ Земельний Кодекс України від 25 жовтня 2001 року № 2768-14. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2768-14> (дата звернення: 18 травня 2021 р.).

⁹⁷ Лісовий кодекс України від 21 січня 1994 року № 3852-12 URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3852-12> (дата звернення: 18 травня 2021 р.).

⁹⁸ Водний кодекс України від 06 червня 1995 року № 213/95-вр. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/213/95-вр> (дата звернення: 18 травня 2021 р.).

⁹⁹ Кодекс України про надра від 27 липня 1994 року № 132/94-ВР. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/132/94> (дата звернення: 18 травня 2021 р.).

саме органами місцевого самоврядування. Хоча у галузевому природоохоронному законодавстві України органи місцевого самоврядування наділені широким спектром повноважень у сфері охорони довкілля у цілому, у тому числі й щодо забезпечення екологічних прав. Як засвідчують світові та європейські традиції правового регулювання екологічних відносин, зарубіжний законодавець по-різному визначає механізми забезпечення екологічних прав органами муніципального управління, тобто або прямо конкретизує повноваження муніципалітетів у сфері екологічних прав, або опосередковано через призму компетенції місцевого самоврядування у сфері охорони довкілля у цілому визначає важелі впливу даних органів і щодо забезпечення екологічних прав. Ураховуючи викладене, доцільно було б внести зміни і доповнення до ст. 10 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», зокрема п. б) у частині включення до переліку органів і органів місцевого самоврядування та п. г) – у частині доповнення його поряд із державним, громадським і самоврядним контролем. Отже, включення до кола суб'єктів гарантування екологічних прав органів місцевого самоврядування на законодавчому рівні, безумовно, не означатиме з їхнього боку безапеляційного забезпечення екологічних прав, однак засвідчить значення цих органів у механізмі захисту прав у сфері природокористування, забезпечення екологічної безпеки й охорони довкілля.

Окремий науковий інтерес у даному контексті також становить право органів місцевого самоврядування утворювати інспекції з благоустрою населених пунктів із метою організації озеленення, охорони зелених насаджень і водойм, створення місць відпочинку громадян тощо. Тому доцільно детально проаналізувати правовий статус та повноваження муніципальних інспекцій із благоустрою на предмет саме забезпечення прав громадян в екологічній сфері.

Передусім слід відзначити, що муніципальні інспекції з благоустрою населених пунктів не реалізують виключно контрольну екологічну функцію. Основна їхня мета – забезпечувати благоустрій населених пунктів у цілому. При цьому саме в межах благоустрою населених пунктів якраз і передбачається розчищення, осушення та озеленення території, а також соціально-економічні, організаційно-правові та екологічні заходи з поліпшення мікроклімату, санітарного очищення, зниження рівня шуму, що здійснюються на території населеного пункту з метою її раціонального використання, належного утримання та охорони, створення умов щодо захисту і відновлення сприятливого для життєдіяльності людини довкілля¹⁰⁰. Тому, як нам

¹⁰⁰ Про благоустрій населених пунктів : Закон України від 6 вересня 2005 року № 2807-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2807-15#Text> (дата звернення: 19 травня 2021 р.).

видається, такі повноваження муніципалітетів щодо охорони довкілля є яскравим свідченням здійснення ними і функції екологічного самоврядного контролю над дотриманням вимог законодавства про охорону навколишнього природного середовища. Тим паче що, згідно з п. г) ст. 10 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», до гарантій забезпечення екологічних прав якраз і віднесено здійснення державного та громадського контролю над додержанням екологічного законодавства. І хоча дана диспозиція статті вищезазначеного Закону не згадує безпосередньо про самоврядний контроль, про це було згадано вище, він опосередковано охоплюється даною нормою. Тому самоврядний контроль інспекцій із благоустрою населених пунктів щодо охорони довкілля і раціонального природокористування можна розглядати як гарантію екологічних прав.

Правовий статус інспекцій із благоустрою населених пунктів визначено у Примірному положенні про інспекцію з благоустрою населеного пункту¹⁰¹. Відповідно до нього, до основних завдань інспекції з благоустрою населеного пункту віднесено: контроль над станом благоустрою населеного пункту; контроль над дотриманням правил благоустрою населеного пункту; сприяння розвитку та поліпшенню стану благоустрою населеного пункту; притягнення винних до відповідальності за порушення законодавства у сфері благоустрою населених пунктів; профілактика запобігання правопорушенням у сфері благоустрою населеного пункту. Тобто даний підзаконний акт безпосередньо не конкретизує повноваження інспекції саме у сфері охорони довкілля, а визначає їх через призму благоустрою населених пунктів, який охоплює собою, на наше переконання, і чисті, безпечні та сприятливі умови навколишнього середовища населеного пункту.

Що ж стосується якісного та кількісного складу даних інспекцій, то вони визначені досить побіжно у згаданому вище Положенні. Зокрема, зазначається, що структура інспекції з благоустрою населеного пункту та її чисельність затверджуються відповідною сільською, селищною, міською радою або їх виконавчими органами, і рекомендується під час визначення чисельності інспекції з благоустрою населеного пункту виходити з розрахунку: один інспектор на кожні 10 тис мешканців населеного пункту. Окрім того, свого часу у проєкті Наказу Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України «Про затвердження Типового Положення про інспекцію з благоустрою населеного пункту» від 14 травня 2014 р. зазначалося, що у сільських радах, що представляють

¹⁰¹ Про затвердження Примірного положення про інспекцію з благоустрою населеного пункту : Наказ Міністерства з питань житлово-комунального господарства України від 09 листопада 2007 року № 177. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0177662-07#Text> (дата звернення: 19 травня 2021 р.).

територіальні громади, які налічують до 500 жителів, за рішенням відповідної територіальної громади або сільської ради інспекція може не створюватися, і в цьому разі функції інспекції може здійснювати сільський голова одноособово¹⁰². На нашу думку, це положення є щонайменше дискусійним, оскільки таким чином обмежуються права територіальної громади щодо благоустрою населеного пункту. Також не зовсім логічно є норма, про те, що саме сільський голова повинен виконувати обов'язки інспектора з благоустрою, а не інший працівник апарату сільської ради чи депутат тієї ж ради, наприклад.

При цьому ні Примірне положення, ні проект Типового положення не містять указівок щодо вимог і критеріїв, яким мають відповідати особи, що здійснюватимуть функції інспектування. Не вказується про це й у Типових правилах благоустрою населеного пункту¹⁰³.

Таким чином, дане питання покладається на органи місцевого самоврядування на їхній розсуд. Так, відповідно до п. 5.5. Положення про інспекцію з благоустрою м. Чорткова¹⁰⁴, працівники інспекції з благоустрою міста повинні відповідати таким вимогам:

- бути громадянином України та досягти 18-річного віку;
- мати вищу або середню освіту, яка прямо або непрямо пов'язана зі сферою майбутньої діяльності інспектора з благоустрою.

Дещо інший перелік вимог до інспекторів із благоустрою передбачений у п. 5.3. Положення про інспекцію з благоустрою м. Костопіль¹⁰⁵, зокрема:

- працівники інспекції з благоустрою повинні відповідати освітньо-кваліфікаційному рівню не нижче бакалавра;
- мати водійське посвідчення категорії «В»;
- бути фізично та психічно здоровим;

¹⁰² Про затвердження Типового положення про інспекцію з благоустрою населеного пункту : проект Наказу Міністерства з питань житлово-комунального господарства України від 14 травня 2014 року. URL: <http://old.minregion.gov.ua/discussion/proekt-nakazu-minregionuukrayini-pro-zatverdzhennya-tipovogo-polozhennya-pro-inspekciyu-z-blagoustroynaselenopunktu-816252/> (дата звернення: 19 травня 2021 р.).

¹⁰³ Про затвердження Типових правил благоустрою території населеного пункту : Наказ Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України від 27.11.2017 № 310. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1529-17#Text> (дата звернення: 19 травня 2021 р.).

¹⁰⁴ Про затвердження Положення про інспекцію з благоустрою міста Чорткова: рішення Чортківської міської ради від 19 лютого 2016 року № 122. URL: <https://www.chortkivmr.gov.ua/wp-content/uploads/2016/04/rishennia-122.doc> (дата звернення: 19 травня 2021 р.).

¹⁰⁵ Положення про інспекцію з благоустрою м. Костопіль : Рішення Костопільської міської ради від 16 грудня 2016 року. URL: <https://kostopil-rada.gov.ua/ekonomika/22-misto/blahoustrii/64-polozhennya-pro-inspektsiyu-z-blagoustroyu-mista-kostopil> (дата звернення: 19 травня 2021 р.).

– мати навички з володіння засобами індивідуального захисту (газовим балончиком, кийком тощо).

Кардинально інший підхід до формування складу інспекції з благоустрою передбачено у Рішенні № 156 Винниківської міської ради «Про інспекцію благоустрою міста Винники»¹⁰⁶. Так, згідно з п. 1.4. Рішення, інспекція з благоустрою міста Винники утворюється з представників апарату виконавчого комітету ради та комунальних підприємств у складі: заступника міського голови з питань житлово-комунального господарства та фінансової політики – голова комісії; начальника відділу житлового господарства та благоустрою; спеціаліста з питань екології та благоустрою; начальника відділу містобудування та управління ресурсами; спеціаліста-архітектора; спеціаліста з питань житлово-комунального господарства; директора підприємства «Добробут «Винниківське». Тому до даних осіб застосовуються критерії і вимоги, які встановлюються до працівників апарату виконавчих комітетів рад.

Наприклад, у м. Івано-Франківську муніципальну інспекцію з благоустрою було створено ще у квітні 2016 р. за дещо іншими критеріями. Зокрема, як зазначив начальник департаменту житлової, комунальної політики та благоустрою, до складу інспекції переважно мірою увійшли молоді люди після закінчення університетів, які ще не працювали, але всі вони хочуть працювати та наводити в місті порядок. Відбір проходив через відкритий конкурс, було приблизно вісім осіб на одне місце. Вони пройшли теоретичний та практичний відбір¹⁰⁷. Не критикуючи окремі моменти щодо професійних якостей відбору кандидатів, зазначимо про важливість моральних характеристик, яким мають відповідати дані особи, тобто йдеться про достатній рівень правової культури, екологічної правосвідомості, дисциплінованості тощо.

Таким чином, на законодавчому рівні не визначено чітких критеріїв і вимог, яким повинні відповідати претенденти на посади муніципальних інспекторів із благоустрою населених пунктів, тому органи місцевого самоврядування самостійно визначають порядок та умови відбору муніципальних інспекторів із благоустрою. На нашу думку, доцільно було б у Типовому положенні про інспекцію з благоустрою визначити вимоги для осіб, які мають намір здійснювати інспектування з благоустрою населених пунктів на рівні наявності громадянства України, вікового цензу, базової освіти, досвіду роботи

¹⁰⁶ Про інспекцію благоустрою міста Винники : Рішення Винниківської міської ради № 156 від 11 лютого 2016 року. URL: http://vynnyky-rada.gov.ua/wp-content/uploads/2016/02/2016_02_11_RishVMR_156.doc (дата звернення: 19 травня 2021 р.).

¹⁰⁷ В Івано-Франківську запрацювала муніципальна інспекція з благоустрою. URL: <https://firtka.if.ua/blog/view/v-ivanofrankivsku-zapracuvava-municipalna-inspekcia-iz-blagoustrou-fotoreportaz103235> (дата звернення: 19 травня 2021 р.).

тощо. Тим більше що аналогічне Положення про громадський контроль у сфері благоустрою населених пунктів¹⁰⁸ детально регламентує у п. 3 порядок призначення громадських інспекторів із благоустрою, які виступають своєрідною альтернативою муніципальним інспекторам у даній сфері. Так, громадськими інспекторами можуть бути громадяни України, що досягли 18 років, мають досвід роботи у сфері благоустрою та пройшли співбесіду у відповідній місцевій державній адміністрації. Зрозуміло, що вимоги до муніципальних інспекторів із благоустрою повинні бути якщо не вищими, то принаймні рівнозначними до вимог громадських інспекторів, тим паче що останні діють на громадських засадах й їхню діяльність координують саме муніципальні інспектори. Також, на нашу думку, дуже важливі не лише професійні, а й морально-етичні якості інспекторів із благоустрою, як громадських, так і муніципальних. Тобто йдеться про достатній рівень правової культури та екологічної правосвідомості інспекторів й їхнє бажання навести порядок, чистоту, дисципліну в населеному пункті.

Ще одне важливе питання, пов'язане з повноваженнями, які покладаються на муніципальних інспекторів із благоустрою у сфері забезпечення екологічних прав і охорони довкілля. Якщо детально проаналізувати п. 3 Примірнього положення про інспекцію з благоустрою населеного пункту¹⁰⁹, де визначено функції цієї інституції, то в них безпосередньо не конкретизуються повноваження саме у означеній сфері, а вказується про сферу благоустрою населеного пункту загалом. Зокрема, інспекція з благоустрою населеного пункту відповідно до покладених на неї завдань: проводить рейди та перевірки територій та об'єктів населеного пункту щодо стану їх благоустрою; проводить рейди та перевірки додержання підприємствами, установами, організаціями і громадянами законодавства у сфері благоустрою населених пунктів; здійснює складання протоколів про порушення законодавства у сфері благоустрою населених пунктів для притягнення винних до відповідальності; забезпечує подання позовів до суду про відшкодування шкоди, завданої об'єктам благоустрою внаслідок порушення законодавства з питань благоустрою населених пунктів, Правил благоустрою території населеного пункту; вживає заходів щодо зупинення робіт, які проводяться самовільно і порушують стан благоустрою населеного пункту; сприяє забезпеченню чистоти і порядку в населеному пункті, очищенню територій та об'єктів від

¹⁰⁸ Положення про громадський контроль у сфері благоустрою населених пунктів : Наказ Міністерства будівництва, архітектури та житлово-комунального господарства України від 16 січня 2007 року № 7. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0220-07#Text> (дата звернення: 19 травня 2021 р.).

¹⁰⁹ Про затвердження Примірнього положення про інспекцію з благоустрою населеного пункту : Наказ Міністерства з питань житлово-комунального господарства України від 09 листопада 2007 року № 177. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0177662-07#Text> (дата звернення: 19 травня 2021 р.).

побутових відходів, безгосподарського майна, самовільно розміщених об'єктів та елементів; приймає участь у контролі над якістю матеріалів і виробів та проведення робіт із будівництва, ремонтів та утримання територій та об'єктів благоустрою; здійснює контроль над виконанням заходів та приписів із приведення до належного стану територій та об'єктів благоустрою населеного пункту; приймає участь в обговоренні проектів благоустрою територій та об'єктів благоустрою населеного пункту, іншої технічної документації з питань благоустрою і вносить відповідні пропозиції на розгляд органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій; вносить пропозиції щодо розвитку та поліпшення стану благоустрою територій населеного пункту, удосконалення Правил благоустрою території населеного пункту; приймає участь та безпосередньо розглядає звернення та скарги підприємств, установ, організацій і громадян із питань, що відносяться до компетенції інспекції з благоустрою населеного пункту; залучає громадських інспекторів із благоустрою до участі в перевірках; приймає участь у координації діяльності та навчанні громадських інспекторів із благоустрою; здійснює профілактику запобігання порушенням законодавства у сфері благоустрою населених пунктів; інформує відповідні сільські, селищні, міські ради та їх виконавчі органи про результати рейдів та перевірок; готує матеріали та пропозиції на засідання колегій і нарад сільських, селищних, міських рад та їх виконавчих органів із питань, що відносяться до компетенції інспекції з благоустрою населеного пункту, а також ініціює їх проведення. Як бачимо, окремо не конкретизовано повноваження інспекторів із благоустрою в екологічній сфері, а вказується про благоустрій населеного пункту загалом. Водночас зі змісту ст. 4 Закону України «Про благоустрій населених пунктів»¹¹⁰ випливає, що благоустрій населених пунктів спрямований на створення сприятливого для життєдіяльності людини довкілля, збереження й охорону навколишнього природного середовища, забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення тощо. Тому кожну з функцій муніципальних інспекцій із благоустрою населених пунктів, які визначені п. 3 Примірного положення про інспекцію з благоустрою населеного пункту, можна застосувати і до екологічної сфери тією мірою, в якій це стосується охорони довкілля. До прикладу, до основних повноважень муніципальної варти у м. Луцьку належать: забезпечення правопорядку, охорони прав, свобод і законних інтересів громадян; охорона довкілля; контроль над дотриманням земельного та природоохоронного законодавства, використанням і охороною земель, інших природних ресурсів загальнодержавного та місцевого значення;

¹¹⁰ Про благоустрій населених пунктів : Закон України від 6 вересня 2005 року № 2807-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2807-15#Text> (дата звернення: 19 травня 2021 р.).

благоустрій території, контроль над чистотою вулиць, парків, скверів та прибудинкових територій; паркування автотранспорту; забезпечення охорони пам'яток історії і культури, архітектури та містобудування, палацово-паркових, паркових і садибних комплексів, природних заповідників; контроль організації торгівлі, громадського харчування та побутового обслуговування; забезпечення державного і громадського порядку, життєдіяльності підприємств, установ та організацій, рятування життя людей, захисту їхнього здоров'я, збереження матеріальних цінностей у разі стихійного лиха, екологічних катастроф, епідемій, епізоотій, пожеж, інших надзвичайних ситуацій¹¹¹. Тобто Положення про муніципальну варту у м. Луцьку конкретизує безпосередньо функції цього органу й у сфері охорони довкілля, що, безумовно, є позитивним та правильним кроком. Зокрема, відповідно до його п.п. 2.2.1.3. охорона довкілля є одним з основних завдань діяльності департаменту муніципальної варти у м. Луцьку.

Якщо окремо акцентувати увагу на ролі муніципальних інспекторів із благоустрою у забезпеченні екологічних прав, то, безумовно можна констатувати, що діяльність даних інспекторів в екологічній сфері першочергово націлена на реалізацію конституційного права кожного на чисте і безпечне для життя та здоров'я довкілля. Окрім того, з огляду на повноваження муніципальних інспекторів, що визначені були вище, вони також повинні сприяти реалізації таких екологічних прав громадян, як право на вільний доступ до екологічної інформації, право на відшкодування екологічної шкоди тощо.

Отже, як бачимо, у сучасних умовах, муніципальні інспектори з благоустрою наділені цілою низкою повноважень щодо організації та забезпечення благоустрою у межах населених пунктів. Окрім того, можна відзначити підвищення результативності їхньої роботи впродовж останнього часу. Так, за лише за перший рік роботи муніципальної інспекції з благоустрою у м. Івано-Франківську (2016–2017 рр.) інспекцією було складено 1 298 протоколів про адміністративне правопорушення (за 2015 р. було 216 протоколів); зроблено 4 499 приписів; виписано 4 102 акти обстеження, 2 173 акти виконання; проведено 218 демонтажів незаконних вивісок, реклами, гаражів та інших елементів, відкрито 442 ордери на проведення земляних робіт тощо¹¹².

¹¹¹ Про департамент муніципальної варти Луцької міської ради : Рішення Луцької міської ради від 6 липня 2017 року № 29/10. URL: <https://www.lutskrada.gov.ua/documents/pro-departament-municipalnoyi-varty-luckoyi-miskoyi-rady> (дата звернення: 19 травня 2021 р.).

¹¹² Муніципальні інспекція з благоустрою м. Івано-Франківська відзначила першу річницю. URL: https://kurs.if.ua/news/munitsypalna_inspektsiya_z_blagoustroyu_frankivska_vidznachyla_pershu_richnytsyu_52139.html/ (дата звернення: 19 травня 2021 р.).

Слід відзначити, що у зарубіжних країнах теж ефективно функціонує муніципальна інспекція різних моделей. Що ж стосується реалізації муніципальною інспекцією функції охорони довкілля, то у законодавстві лише окремих зарубіжних країн вони прямо закріплені. До прикладу, у Німеччині, зокрема в м. Дармштадт, така муніципальна інспекція визначається як муніципальна поліція, вона була створена лише у 2007 р.¹¹³. Одним із поштовхів для її створення поряд із жебрацтвом та вандалізмом стали скарги населення про забруднення навколишнього середовища. До функцій муніципальної поліції м. Дармштадт, згідно з рішенням міської ради, належать: контроль над дотриманням екологічного законодавства та санітарних правил (запобігання незаконним звалищам, вихулу домашніх тварин у невстановлених місцях, забрудненню природи); контроль над дотриманням законодавства про міграцію; забезпечення громадського порядку тощо. Водночас функції муніципальної поліції у Франції є обмеженими і зведені лише до охорони громадського порядку. Аналогічна ситуація спостерігається в Італії, Нідерландах, Іспанії¹¹⁴.

Таким чином, на законодавчому рівні недостатньо регламентовано правовий статус муніципальних інспекторів із благоустрою населених пунктів; не визначено єдиного та уніфікованого підходу до критеріїв та вимог, яким мають відповідати кандидати на посади муніципальних інспекторів із благоустрою населених пунктів; доцільно встановити на законодавчому рівні вимоги для зайняття посади муніципальних інспекторів з благоустрою населених пунктів хоча б на рівні наявності громадянства України, базової освіти, досвіду роботи, морально-етичних якостей тощо; по-четверте, муніципальні інспектори з благоустрою населених пунктів не наділені виключно функціями у сфері охорони довкілля, адже основним їхнім завданням є благоустрій населених пунктів загалом. При цьому вони здійснюють контрольні екологічні функції, які є невід'ємною та надзвичайно важливою складовою частиною для забезпечення благоустрою у цілому та опосередковано відіграють важливу роль у гарантуванні екологічних прав громадян, зокрема права кожного на чисте і безпечне для життя та здоров'я довкілля, права на вільний доступ до екологічної інформації, права на відшкодування екологічної шкоди.

4. Громадські гарантії екологічних прав в Україні

Серед переліку гарантій екологічних прав самостійне місце займають участь громадських організацій та громадян у діяльності щодо охорони навколишнього природного середовища, а також здійснення громадського контролю над додержанням законодавства

¹¹³ Орлов В.А. Поліція муніципалітету: досвід країн Європи. *Наше право*. 2013. № 9. С. 174.

¹¹⁴ Там само. С. 175–176.

про охорону навколишнього природного середовища¹¹⁵. Це знову ж таки засвідчує, що важливу роль у механізмі гарантування та забезпечення охорони довкілля в Україні відіграє не лише державно-правова, але й громадська діяльність, яка повинна полягати в активній участі представників громадськості під час прийняття екологічно значимих рішень. Адже громадська екологічна діяльність є альтернативою державній управлінській діяльності в екологічній сфері. Тим паче що, відповідно до ст. 16 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» [5], виділено державне та громадське екологічне управління. При цьому дискусійним є питання саме про громадське управління як про вид підзаконної виконавчо-розпорядчої діяльності, оскільки представники громадськості лише частково впливають на процеси, які відбуваються в екологічній сфері, і не мають таких повноважень, як представники власне державного управління. Тому більшість представників як вітчизняної, так і зарубіжної еколого-правової науки є одноставними в тому, що доцільно вести мову саме про участь представників громадськості і окремих громадян у здійсненні охорони довкілля (Н.Р. Кобецька¹¹⁶, А.П. Гетьман¹¹⁷, О.Л. Дубовик¹¹⁸ тощо), тому що кожна пересічна людина особисто зацікавлена, щоб оточуюче її середовище було чистим, здоровим і неушкодженим, а отже, залучення громадськості до формування екологічної політики держави є вирішальним чинником у створенні ефективного режиму охорони навколишнього природного середовища. З огляду на це, у юридичній літературі пропонується у контексті відповідності до Орхуської конвенції про доступ до інформації, участь громадськості в прийнятті рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля 1998 р.¹¹⁹ оперувати поняттям «форми участі громадськості під час прийняття екологічно значимих рішень», під яким розуміють певні види діяльності, що здійснюються передбаченим законодавством чи виробленими практикою способами, використовуючи які громадськість може ефективно впливати на державну та регіональну екологічну політику з метою підвищення якості рішень, що приймаються у сфері охорони

¹¹⁵ Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 червня 1991 р. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1264-12.#Text> (дата звернення: 20 травня 2021 р.).

¹¹⁶ Кобецька Н.Р. Екологічне право : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2007. С. 78.

¹¹⁷ Екологічне право : підручник / за заг. ред. А.П. Гетьмана. Харків : Право, 2013. С. 55.

¹¹⁸ Дубовик О.Л. Экологическое право : учебник ; 3-е изд., перераб. и доп. Москва : Проспект, 2010. С. 247.

¹¹⁹ Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (Орхуська Конвенція) від 25 червня 1998 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_015#Text (дата звернення: 20 травня 2021 р.).

довкілля та забезпечення в кінцевому підсумку екологічної безпеки життєдіяльності людини¹²⁰. Слід відзначити, що перелік даних форм участі громадськості не є вичерпним. До основних форм участі громадськості у прийнятті екологічно значимих рішень пропонується віднести такі:

- звернення громадян та юридичних осіб (скарги, зауваження, пропозиції);
- громадське обговорення проектів екологічно значимих рішень;
- робота у складі експертних та робочих груп, комісій, комітетів із розроблення програм, планів, стратегій, проектів нормативно-правових актів, оцінок ризиків;
- збори громадян за місцем їх проживання;
- місцеві ініціативи;
- участь у проведених процедури оцінки впливу на довкілля;
- здійснення громадського екологічного контролю;
- звернення до суду;
- збори, мітинги, демонстрації, вуличні походи, пікетування;
- інші форми, передбачені законодавством України.

Усі зазначені вище форми можна розглядати як складники п. в) ст. 10 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища»¹²¹, тобто участь громадських організацій та громадян у діяльності щодо охорони навколишнього природного середовища як гарантія забезпечення екологічних прав. Водночас законодавець із даного переліку окремо виділив як самостійну гарантію забезпечення екологічних прав громадський контроль за додержанням законодавства про охорону навколишнього природного середовища. Із метою порівняльного аналізу слід указати на те, що, наприклад, Закон Російської Федерації «Про охорону навколишнього середовища»¹²² визначає суто державні гарантії забезпечення екологічних прав і не конкретизує гарантії забезпечення екологічних прав, які здійснюються громадянами чи громадськими організаціями. Більше того, у ст. 11 Закону Російської Федерації «Про охорону навколишнього середовища» йдеться лише суто про державний контроль над станом навколишнього природного середовища та дотримання природоохоронного законодавства, і поза увагою залишається громадський контроль. Тому з упевненістю можна стверджувати, що

¹²⁰ Мороз Г.В. Правове регулювання участі громадськості в прийнятті рішень у галузі охорони довкілля : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06. Київ, 2006. С. 6.

¹²¹ Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 червня 1991 р. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1264-12.#Text> (дата звернення: 20 травня 2021 р.).

¹²² Об охране окружающей среды : Закон Российской Федерации от 10 января 2002 года № 7-ФЗ. *Собрание законодательства Российской Федерации*. 2002. № 2. Ст. 133.

національне екологічне законодавство України у цьому плані є значно прогресивнішим і відповідає міжнародним та європейським стандартам охорони довкілля, розглядаючи участь екологічно зацікавленої громадськості як складову частину механізму гарантування екологічних прав.

Окремої уваги, на нашу думку, у контексті забезпечення екологічних прав заслуговує громадський екологічний контроль, який охоплює діяльність громадських інспекторів у галузі охорони довкілля¹²³. Як зазначає А.П. Гетьман, саме громадський екологічний контроль є надзвичайно важливим саме в управлінській екологічній діяльності громадськості¹²⁴. Таким чином, можна зробити висновок, що громадський екологічний контроль є проявом саме громадського екологічного управління. Але, незважаючи на те що функціонування інституту громадських інспекторів є досить актуальною темою сьогодні, з огляду на стан навколишнього природного середовища та кризову екологічну ситуацію, діяльність представників громадськості у даній сфері сформувалася не так давно, більше того, органи державної влади не зовсім охоче допускають громадських активістів до вищевказаної діяльності. Тому дослідження правового статусу громадських інспекторів у сфері охорони довкілля є актуальним та має велике не лише теоретичне, а й практичне значення.

Основним нормативно-правовим актом національного законодавства, який закріплює правовий статус громадських інспекторів у сфері охорони довкілля, є Положення про громадських інспекторів з охорони довкілля, затверджене Наказом Міністерства екології та природних ресурсів України від 27 лютого 2002 року¹²⁵. Відповідно до п. 3.1 даного Положення, визначено вимоги, які пред'являються до осіб, що претендують обіймати посаду громадських інспекторів у сфері охорони довкілля: громадянство України; вік 18 років; досвід природоохоронної роботи; співбесіда в органах профільного Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України, зокрема Державної екологічної інспекції України.

Позитивно оцінюючи дані положення, все ж таки доцільно вказати на певні зауваження. Першочергово це стосується віку громадських інспекторів, оскільки не завжди особи такого підліткового віку усвідомлюють усю повноту, важливість та значимість роботи щодо охорони довкілля. Окрім того, якщо взяти до уваги ту обставину, що

¹²³ Кобецька Н.Р. Екологічне право : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2007. С. 104.

¹²⁴ Екологічне право : підручник / за заг. ред. А.П. Гетьмана. Харків : Право, 2013. С. 56.

¹²⁵ Про затвердження Положення про громадських інспекторів з охорони довкілля : Наказ Міністерства екології та природних ресурсів України від 27 лютого 2002 року № 88. *Офіційний Вісник України*. 2011. № 13. 12 квітня 2002 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0276-02#Text> (дата звернення: 20 травня 2021 р.).

громадський інспектор прикріплюється до відповідної державної екологічної інспекції і діє в її складі, хоча і на громадських засадах, усе одно він допомагає функціонувати державній екологічній службі, тому з таких міркувань доцільно підвищити вікову межу громадських інспекторів до 21 року. По-друге, певні заперечення викликає співвідношення віку і наявності досвіду природоохоронної роботи, оскільки здебільшого особа 18-річного віку не може набути обов'язкового досвіду такої роботи. З іншого боку, якщо під досвідом природоохоронної роботи розглядати й участь та діяльність підлітків у складі юнацьких природоохоронних організацій та формувань, то така вимога видається цілком логічною та обгрунтованою.

Науковий інтерес становлять і права, якими наділені громадські інспектори у сфері охорони довкілля, зокрема: спільно з працівниками державних органів, які здійснюють контроль над охороною, раціональним використанням та відтворенням природних ресурсів, органів державної виконавчої влади та місцевого самоврядування брати участь у проведенні перевірок додержання підприємствами, установами, організаціями всіх форм власності та громадянами вимог природоохоронного законодавства, норм екологічної безпеки, охорони, раціонального використання та відтворення природних ресурсів; складати протоколи про адміністративні правопорушення у разі виявлення порушень природоохоронного законодавства, відповідальність за які передбачена Кодексом України про адміністративні правопорушення, і подавати їх відповідному органу Мінприроди для притягнення винних до відповідальності; за направленням органу Мінприроди, який призначив громадського інспектора, проводити рейди та перевірки і складати акти перевірок; доставляти осіб, які вчинили порушення природоохоронного законодавства, до органів місцевого самоврядування, органів внутрішніх справ та штабів громадських формувань з охорони громадського порядку; перевіряти документи на право використання об'єктів тваринного світу, зупиняти транспортні (у тому числі плавучі) засоби та проводити огляд речей, транспортних (у тому числі плавучих) засобів, знарядь полювання і рибальства, побутої продукції та інших предметів; проводити у випадках, установлених законом, фотографування, звукозапис, кіно- і відеозйомку як допоміжний засіб для попередження і розкриття порушень законодавства в галузі охорони навколишнього природного середовища, роз'яснювати громадянам вимоги природоохоронного законодавства та їхні екологічні права; одержувати в установленому порядку інформацію про стан навколишнього природного середовища, джерела негативного

впливу на нього та заходи, що вживаються для поліпшення екологічної ситуації, тощо¹²⁶.

На перший погляд видається, що громадські інспектори у сфері охорони довкілля наділені широким спектром прав, але якщо порівняти дані права громадських інспекторів із повноваженнями державних екологічних інспекторів, які визначені в Постанові Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про Державну екологічну інспекцію України»¹²⁷, то можна констатувати їх абсолютну неспіврозмірність та невідповідність. Перевагу державних інспекторів над громадськими видно неозброєним оком: з одного боку, це є цілком виправданим, оскільки державні екологічні інспектори діють на постійній професійній основі й є державними службовцями, а з іншого – таке нівелювання і применшення ролі громадських інспекторів апіорі робить їхню діяльність непотрібною, суто формальною і, як наслідок, нерезультативною.

Варто зазначити, що в юридичній літературі висловлюються думки щодо недоцільності існування інституту громадських інспекторів з охорони довкілля, оскільки це призводить лише до дублювання функцій державної інспектури, а також функцій державних наглядових органів, причому на менш високому професійному рівні, однак слід погодитися з твердженням В. Зуєва про те, що в цьому разі присутнє одностороннє розуміння проблеми¹²⁸. Здійснення громадського контролю над охороною довкілля є надзвичайно важливою вимогою сьогодення. В умовах, коли здійснення державного контролю може відбуватися неналежним чином, окремі громадяни та різноманітні громадські природоохоронні організації виступають найбільш екологічно свідомими сегментами суспільства. Розуміння громадянами своєї значущості у вирішенні екологічних проблем сприяє, з одного боку, зростанню рівня суспільної екологічної свідомості, з іншого – має позитивний вплив на стан довкілля.

Громадські гарантії екологічних прав, на нашу думку, можна диференціювати на види з огляду на саму систему екологічних прав, які визначені у ст. 50 Конституції України та чинному екологічному

¹²⁶ Про затвердження Положення про громадських інспекторів з охорони довкілля : Наказ Міністерства екології та природних ресурсів України від 27 лютого 2002 року № 88. *Офіційний Вісник України*. 2011. № 13. 12 квітня 2002 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0276-02#Text> (дата звернення: 20 травня 2021 р.).

¹²⁷ Про затвердження Положення про Державну екологічну інспекцію України : Постанова Кабінету Міністрів України від 19 квітня 2017 року № 275. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/275-2017-%D0%BF#Text> (дата звернення: 20 травня 2021 р.).

¹²⁸ Зуєв В. Правове регулювання реалізації екологічного управління в Україні та шляхи його вдосконалення. Управління у сфері охорони довкілля та природокористування в Україні: проблеми та шляхи їх вирішення. Київ : МАМА-86, 2003. С. 84.

законодавстві України. Але дане питання комплексно може стати предметом окремих цілісних наукових досліджень. У даному контексті вважаємо за доцільне окремо проаналізувати гарантії забезпечення екологічного права громадян на доступ до екологічної інформації.

Так, ст. 50 Конституції України передбачено право кожного на вільний доступ до інформації про стан довкілля, якість продуктів харчування та предметів побуту¹²⁹. Тобто кожному громадянину України гарантується право на екологічну інформацію. Із таких міркувань неабиякий науковий інтерес становить механізм забезпечення права кожного на доступ до інформації про якість та безпечність продуктів харчування саме з використанням генетично модифікованих організмів (далі – ГМО).

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів», генетично модифікований організм, живий змінений організм (ГМО) – будь-який організм, у якому генетичний матеріал був змінений за допомогою штучних прийомів переносу генів, які не відбуваються у природних умовах, а саме: рекомбінантними методами, які передбачають формування нових комбінацій генетичного матеріалу шляхом внесення молекул нуклеїнової кислоти (вироблених у будь-який спосіб зовні організму) у будь-який вірус, бактеріальний плазмід або іншу векторну систему та їх включення до організму-господаря, в якому вони зазвичай не зустрічаються, однак здатні на тривале розмноження; методами, які передбачають безпосереднє введення в організм спадкового матеріалу, підготовленого зовні організму, включаючи мікроін'єкції, макроін'єкції та мікроінкапсуляції; злиття клітин (у тому числі злиття протоплазми) або методами гібридизації, коли живі клітини з новими комбінаціями генетичного матеріалу формуються шляхом злиття двох або більше клітин у спосіб, який не реалізується за природних обставин¹³⁰.

Ключовими принципами державної політики у сфері поводження з ГМО є:

а) пріоритетність збереження здоров'я людини й охорони навколишнього природного середовища порівняно з отриманням економічних переваг від застосування ГМО;

¹²⁹ Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

¹³⁰ Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів : Закон України від 31 травня 2007 року № 1103-V. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1103-16> (дата звернення: 21 травня 2021 р.).

б) загальнодоступність інформації про потенційні ризики від застосування ГМО, які передбачається використовувати у відкритій системі, та заходи щодо дотримання біологічної і генетичної безпеки.

До речі, про доступ до інформації щодо поводження з ГМО окремо зазначається й у ст. 20 Закону України «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів», зокрема йдеться про відкритість та загальнодоступність такої інформації, а також про виключність інформації щодо потенційного впливу ГМО на здоров'я людини та навколишнє природне середовище з переліку інформації з обмеженим доступом, що, на нашу думку, є важливою гарантією захисту екологічних прав громадян.

Окрім того, з аналізу ст. 3 зазначеного вище Закону, де визначено його завдання, можна зробити висновок про те, що правова регламентація діяльності щодо поводження з ГМО націлена також на гарантування:

- охорони здоров'я людини і навколишнього природного середовища;
- забезпечення права громадян на безпечне використання ГМО;
- захисту громадян у разі заподіяння шкоди їхньому здоров'ю внаслідок споживання ГМО¹³¹.

Загальні принципи надання та вимоги до інформації про харчові продукти, що надається споживачам, зокрема щодо маркування харчових продуктів, а також обов'язки операторів ринку харчових продуктів із доведення цієї інформації до інших операторів ринку харчових продуктів та до споживачів, визначені Законом України «Про інформацію для споживачів щодо харчових продуктів»¹³². Отже, відповідно до зазначеного вище Закону, інформація для споживачів про харчові продукти, включає:

- а) загальні вимоги до інформації про харчові продукти, тобто загальну інформацію;
- б) обов'язкову інформацію про харчові продукти;
- в) інформацію про харчові продукти, що надається в добровільному порядку, тобто додаткову інформацію.

Що ж стосується інформації про ГМО, то вона віднесена до обов'язкової інформації про харчові продукти. Це означає, що:

¹³¹ Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів : Закон України від 31 травня 2007 року № 1103-V. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1103-16> (дата звернення: 21 травня 2021 р.).

¹³² Про інформацію для споживачів щодо харчових продуктів : Закон України від 06 грудня 2018 року № 2639-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 7. Ст. 41.

- вона повинна надаватися та бути легкодоступною для споживачів щодо всіх харчових продуктів;
- має міститися безпосередньо на упаковці або етикетці, приєднаній до неї;
- розміщується на видному місці, має бути чіткою і розбірливою та, за потреби, наноситися у спосіб, що унеможливило її видалення;
- не повинна приховуватися або спотворюватися іншою текстовою чи графічною інформацією;
- висота малих літер без виносних елементів у тексті, яким надається обов'язкова інформація про харчовий продукт, повинна дорівнювати або перевищувати 1,2 міліметра;
- у разі використання упаковки або тари, площа найбільшої поверхні якої менша за 80 квадратних сантиметрів, висота малих літер без виносних елементів повинна дорівнювати або перевищувати 0,9 міліметра; має наводитися в одному полі видимості¹³³.

Позитивною тенденцією також є й те, що законодавець окремо у ч. ч. 2 і 3 ст. 6 зазначеного вище Закону регламентував алгоритм дій операторів ринку щодо доступу до інформації про ГМО у харчових продуктах. Зокрема:

- за наявності у харчовому продукті ГМО, якщо їхня частка перевищує 0,9% в будь-якому інгредієнті харчового продукту, що містить, складається або вироблений із ГМО, маркування харчового продукту повинно включати позначку «з ГМО», тобто оператор ринку зобов'язаний в обов'язковому порядку зазначати про ГМО у харчовому продукті, якщо його вміст перевищує допустиму норму на рівні 0,9%;
- за наявності у харчовому продукті ГМО, якщо їхня частка не перевищує 0,9% в будь-якому інгредієнті харчового продукту, що містить, складається або вироблений із ГМО, оператор ринку харчових продуктів, відповідальний за інформацію про харчовий продукт, за бажанням може включити до маркування позначку «без ГМО», тобто якщо вміст ГМО у харчовому продукті 0,9% чи менше, то оператор ринку має право застосувати екологічне маркування «без ГМО»;
- відсутність ГМО у харчовому продукті має бути підтверджена відповідно до вимог законодавства про безпеку та окремі показники якості харчових продуктів;
- відсутність даних від постачальників про наявність в інгредієнтах харчового продукту ГМО є достатнім підтвердженням для нанесення такої позначки на харчовий продукт¹³⁴.

Як бачимо, обов'язкова інформація про харчовий продукт, у тому числі з використанням ГМО, містить екологічні вимоги щодо

¹³³ Про інформацію для споживачів щодо харчових продуктів : Закон України від 06 грудня 2018 року № 2639-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 7. Ст. 41.

¹³⁴ Там само.

безпеки та якості продуктів харчування. На жаль, у сучасних умовах ще досить складно оцінити, як на практиці будуть застосовані дані вимоги законодавства щодо надання споживачам інформації про харчові продукти, оскільки відповідний закон було прийнято лише у 2019 р., і ще принаймні наступні три роки встановлено як перехідний період для поступового запровадження змін.

Таким чином, питання про доступ до інформації про ГМО у продуктах харчування має велике не лише теоретичне, а й практичне значення і може розглядатись як гарантія забезпечення екологічних прав громадян. Нормативно визначеними чинниками, які засвідчують вагомість доступу до інформації про ГМО у механізмі забезпечення прав громадян у сфері охорони довкілля, є:

- пріоритетність збереження здоров'я людини й охорони навколишнього природного середовища під час поводження з ГМО порівняно з отриманням економічних переваг від застосування ГМО;

- загальнодоступність інформації про потенційні ризики від застосування ГМО та заходи щодо дотримання біологічної і генетичної безпеки;

- відкритість та загальнодоступність інформації про використання ГМО у харчових продуктах;

- виключення з переліку інформації з обмеженим доступом даних (інформації) щодо потенційного впливу ГМО на здоров'я людини та навколишнє природне середовище;

- правова регламентація діяльності щодо поводження з ГМО націлена на гарантування: охорони здоров'я людини і навколишнього природного середовища; забезпечення права громадян на безпечне використання ГМО; захисту громадян у разі заподіяння шкоди їхньому здоров'ю внаслідок споживання ГМО;

- інформація про ГМО у харчових продуктах віднесена до обов'язкової інформації про харчові продукти та містить екологічні вимоги щодо якості та безпеки останніх;

- законодавчо визначений алгоритм дій операторів ринку щодо зазначення інформації про ГМО у харчових продуктах.

Таким чином, громадська екологічна діяльність відіграє надзвичайно важливу роль у механізмі забезпечення екологічних прав громадян. Вона виступає свого роду альтернативою державній управлінській діяльності в екологічній сфері. Із погляду законодавця громадська екологічна діяльність охоплює собою участь громадських організацій та громадян у діяльності щодо охорони навколишнього природного середовища, а також здійснення громадського контролю над додержанням законодавства про охорону навколишнього природного середовища. Окрім того, реалізація форм участі громадськості під час прийняття рішень у галузі охорони навколишнього природного середовища передбачає участь

представників громадськості у здійсненні законотворчої, управлінської та господарської діяльності тощо, а також доступ до екологічної інформації та доступ до правосуддя з питань захисту екологічних прав. При цьому, як засвідчує практика, з огляду на зазначені вище напрями, участь у них представників громадськості не завжди є ефективною та дієвою, зважаючи на саму складність та багатоаспектність даних процесів. Але безпосередній вплив громадськості у прийнятті екологічно значимих рішень є безумовним та необхідним кроком уперед на шляху до забезпечення екологічних прав в Україні, що відповідає тенденціям розвитку суспільства в напрямі побудови правової держави, перебуває в гармонії з традиціями і світоглядом міжнародного та європейського співтовариств у сфері охорони навколишнього середовища, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки.

ВИСНОВКИ

Отже, на сучасному етапі розвитку в Україні питання щодо диференціації гарантій екологічних прав має надзвичайно велике як теоретичне, так і практичне значення, оскільки впливає на механізм забезпечення екологічних прав, зважаючи на їх різну спрямованість, багатогалузевий, конвергентний характер. При цьому у чинному екологічному законодавстві України подано лише перелік гарантій екологічних прав без їх науково обгрунтованої диференціації, що відкриває широкі можливості наукових шкіл для їх розуміння та інтерпретації. Набуло подальшого розвитку положення про поділ гарантій екологічних прав на загальноправові та спеціальні (поресурсові). Загальноправові гарантії екологічних прав, своєю чергою, пропонуємо поділяти на види за різними критеріями, зокрема: суб'єктом реалізації; змістом; формами (стадіями) забезпечення; спрямованістю; сферою тощо. Спеціальні (поресурсові) гарантії екологічних прав – це гарантії, які спрямовані на реалізацію та забезпечення прав у сфері використання та охорони природних ресурсів і закріплені поресурсовим законодавством України. Окрім того, основна увага законодавця прикута до таких спеціальних гарантій прав, як відшкодування екологічної шкоди та поновлення порушених прав у разі їх припинення. При цьому на зміст та характеристики даних поресурсових гарантій впливає правовий режим (специфіка природного об'єкта, умови використання, форми власності, обмеження, охорона) того чи іншого природного ресурсу.

Важливу роль у механізмі гарантування і забезпечення екологічних прав належить державі та муніципальним органам через діяльність відповідних органів державної влади і місцевого самоврядування. На законодавчому рівні державні та муніципальні гарантії носять різногалузевий характер і тісно пов'язані з пріоритетними цілями національної та регіональної екологічної політики України на коротко-

чи довгострокову перспективу та переплітаються з функціями державного екологічного управління. Також державні і муніципальні гарантії носять і уповноважувачий, і зобов'язувачий характер, застосовуються у різних сферах суспільної діяльності і виступають заходами забезпечення екологічної безпеки через призму дотримання різних технічних та екологічно безпечних вимог, правил. Але виключно державної діяльності недостатньо для повного та ефективного забезпечення екологічних прав, адже лише у тісній співпраці держави та органів місцевого самоврядування з екологічно зацікавленою громадськістю можна створити дійсно дієвий механізм гарантування екологічних прав на зразок європейських та міжнародних стандартів охорони навколишнього середовища.

АНОТАЦІЯ

У рамках даного дослідження проведено аналіз гарантій забезпечення екологічних прав в Україні в контексті їх наукової та нормативно-правової диференціації. Подальшого розвитку набуло положення щодо поділу гарантій екологічних прав на загальноправові та спеціальні (поресурсові). Запропоновані критерії поділу загальноправових гарантій екологічних прав на види, зокрема: за суб'єктом реалізації; змістом; формами (стадіями) забезпечення; спрямованістю; сферою тощо. Подано аналіз спеціальних гарантій екологічних прав з огляду на поресурсове законодавство України та правовий режим (специфіка природного об'єкта, умови використання, форми власності, обмеження, охорона) того чи іншого природного ресурсу. Констатовано про відсутність системного підходу до юридичного оформлення спеціальних гарантій екологічних прав у чинному національному законодавстві. Запропоновано внести зміни у поресурсове законодавство в частині закріплення спеціальних гарантій екологічних прав. Ураховуючи роль законодавчого чинника, проаналізовано державні, муніципальні та громадські гарантії екологічних прав. Державні, громадські та муніципальні гарантії носять і уповноважувачий, і зобов'язувачий характер, застосовуються у різних сферах суспільної діяльності і виступають заходами забезпечення екологічної безпеки через призму реалізації функцій управління в екологічній сфері. Зроблено висновок про необхідність комплексного та одночасного застосування державних, муніципальних та громадських гарантій із метою ефективної реалізації та захисту екологічних прав в Україні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антонюк У.В. Забезпечення екологічних прав в Україні. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2014. № 1(4). С. 104–113.

2. Кобецька Н.Р. Екологічне право : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2007. 354 с.

3. Антонюк У.В. Гарантії екологічних прав: проблеми наукової та нормативно-правової диференціації. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2014. № 3(6). С. 101–111.

4. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 червня 1991 р. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1264-12> (дата звернення: 15 травня 2021 р.).

5. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 червня 1991 р. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1264-12> (дата звернення: 15 травня 2021 р.).

6. Антонюк У.В. Правове забезпечення екологічних прав в Україні: поняття та види. *Scientific achievements of countries of Europe in the field of legal science* : collective monograph. Riga : Izdevnieciba «Baltija Publishing», 2018. Р. 1–18.

7. Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

8. Екологічне право : підручник / за заг. ред. А.П. Гетьмана. Харків : Право, 2013. 432 с.

9. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 червня 1991 р. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1264-12> (дата звернення: 15 травня 2021 р.).

10. Екологічне право : підручник / за заг. ред. А.П. Гетьмана. Харків : Право, 2013. 432 с.

11. Кобецька Н.Р. Екологічне право : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2007. 354 с.

12. Антонюк У.В. Юридична природа гарантій екологічних прав в Україні. *Сучасні правові системи світу в умовах глобалізації: реалії та перспективи* : Міжнародна науково-практична конференція, м. Київ, 11–12 квітня 2014 р. Київ : Центр правових наукових досліджень, 2014. Ч. II. С. 44–47.

13. Екологічне право : підручник / за заг. ред. А.П. Гетьмана. Харків : Право, 2013. 432 с.

14. Антонюк У.В. Правове забезпечення екологічних прав в Україні: поняття та види. *Scientific achievements of countries of Europe in the field of legal science* : collective monograph. Riga : Izdevnieciba «Baltija Publishing», 2018. Р. 1–18.

15. Земельний Кодекс України від 25 жовтня 2001 року № 2768-14. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2768-14> (дата звернення: 18 травня 2021 р.).

16. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 червня 1991 р. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1264-12> (дата звернення: 18 травня 2021 р.).

17. Екологічне право : підручник / за заг. ред. А.П. Гетьмана. Харків : Право, 2013. 432 с.

18. Скаун О.Ф. Теорія держави і права : підручник ; 3-є вид. Київ Алєрта, 2012. 524 с.

19. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

20. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 червня 1991 р. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1264-12> (дата звернення: 18 травня 2021 р.).

21. Костицький В. Конституційне регулювання охорони довкілля: український та світовий досвід. *Право України*. 2003. № 10. С. 49–55.

22. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 червня 1991 р. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1264-12> (дата звернення: 18 травня 2021 р.).

23. Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 року № 2768-14. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2768-14> (дата звернення: 18 травня 2021 р.).

24. Земельне право : підручник / за ред. М.В. Шульги. Харків : Право, 2013. 520 с.

25. Вівчаренко О.А. Гарантії права власності на землю в Україні : монографія. Івано-Франківськ : ВДВ ЦІТ, 2006. 196 с.

26. Каракаш І.І. Право власності на природні об'єкти та їх ресурси і України : монографія ; Національний ун-т «Одеська юридична академія». Одеса : Юридична література, 2017. 436 с.

27. Костяшкін І.О. Гарантії реалізації права загального землекористування громадян. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2005. № 67/69. С. 23–26.

28. Носік В.В. Право власності на землю Українського народу : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2006. 544 с.

29. Лісовий кодекс України від 21 січня 1994 року № 3852-12. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3852-12> (дата звернення: 18 травня 2021 р.).

30. Юрчишин Н.Г. Реалізація права приватної власності на ліси в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06. Київ, 2009. 20 с.

31. Кодекс України про надра від 27 липня 1994 року № 132/94-ВР. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/132/94> (дата звернення: 18 травня 2021 р.).

32. Біловус Р.В. Гарантії реалізації права загального надкористування. *Теорія і практика правознавства*. 2016. Вип. 1(9). С. 7. URL: <http://tlaw.nlu.edu.ua/article/viewFile/77161/72868> (дата звернення: 18 травня 2021 р.).

33. Про тваринний світ : Закон України від 13 грудня 2001 року № 2894. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2894> (дата звернення: 18 травня 2021 р.).

34. Водний кодекс України від 06 червня 1995 року № 213/95-вр. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/213/95-вр> (дата звернення: 18 травня 2021 р.).

35. Науково-практичний коментар Водного кодексу України / за ред. Н.Р. Кобецької. Київ : Юрінком Інтер, 2010. 360 с.

36. Про природно-заповідний фонд : Закон України від 16 червня 1992 року № 2456-12. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2456-12> (дата звернення: 18 травня 2021 р.).

37. Про рослинний світ : Закон України від 09 квітня 1999 року № 591, зі змінами 18.12.2017. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/591> (дата звернення: 18 травня 2021 р.).

38. Про охорону атмосферного повітря : Закон України від 16 жовтня 1992 року № 2707. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2707-12> (дата звернення: 18 травня 2021 р.).

39. Кобецька Н.Р. Екологічне право України : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2007. 354 с.

40. Екологічне право : підручник / за заг. ред. А.П. Гетьмана. Харків : Право, 2013. 432 с.

41. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 червня 1991 р. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1264-12> (дата звернення: 18 травня 2021 р.).

42. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 червня 1991 р. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1264-12> (дата звернення: 18 травня 2021 р.).

43. Об охране окружающей среды : Закон Российской Федерации от 10 января 2002 года № 7-ФЗ. *Собрание законодательства Российской Федерации*. 2002. № 2. Ст. 133.

44. Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U z 2004 r. Nr 92, poz. 880). URL: <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20040920880/T/D20040880L.pdf> (дата звернення: 18 травня 2021 р.).

45. Дубовик О.Л. Экологическое право : учебник ; 3-е изд., перераб. и доп. Москва : Проспект, 2010. 720 с.

46. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 червня 1991 р. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1264-12>. (дата звернення: 18 травня 2021 р.).

47. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

48. Про Основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки : Постанова Верховної Ради України від 05 березня 1998 року № 188/98-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 38–39. Ст. 248.

49. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року : Закон України від 28 лютого 2019 року № 2697-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text> (дата звернення: 18 травня 2021 р.).

50. Право довкілля (екологічне право) : навчальний посібник / П.Д. Пилипенко та ін. ; за ред. П.Д. Пилипенка. Київ : Ін Юре, 2010. 401 с.

51. Науково-практичний коментар Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», прийнятого 25.06.91 № 1264-XII, зі змінами і доповненнями, станом на 09.02.06 / за заг. ред. О.М. Шуміла. Харків : Фактор, 2006. 592 с.

52. Про затвердження Державної програми забезпечення сталого розвитку регіону видобування та первинної переробки уранової сировини на 2006–2030 роки : Постанова Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2004 року № 1691. *Офіційний вісник України*. 2004. № 51. Ст. 3341.

53. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року : Закон України від 28 лютого 2019 року № 2697-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text> (дата звернення: 18 травня 2021 р.).

54. Про затвердження Державної цільової програми «Ліси України» на 2010–2015 роки : Постанова Кабінету Міністрів України від 16 вересня 2009 року № 977. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/977-2009-%D0%BF#Text> (дата звернення: 18 травня 2021 р.).

55. Про Програму перспективного розвитку заповідної справи в Україні : Постанова Верховної Ради України від 22 вересня 1994 року № 177-94. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/177-94-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 18 травня 2021 р.).

56. Про Загальнодержавну цільову програму «Питна вода України» на 2011–2020 роки : Закон України від 13 листопада 2011 року № 2455-15. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2455-15#Text> (дата звернення: 18 травня 2021 р.).

57. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 червня 1991 р. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1264-12> (дата звернення: 18 травня 2021 р.).

58. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 червня 1991 р. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1264-12> (дата звернення: 18 травня 2021 р.).

59. Кобецька Н.Р. Екологічне право : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2007. 354 с.

60. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21 травня 1997 року № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 18 травня 2021 р.).

61. Науково-практичний коментар Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», прийнятого 25.06.91

№ 1264-ХІІ, зі змінами і доповненнями, станом на 09.02.06 / за заг. ред. О.М. Шуміла. Харків : Фактор, 2006. 592 с.

62. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року : Закон України від 21 грудня 2010 року № 2818-17. Втрата чинності від 01.01.2020, підстава – 2697-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2818-17#Text> (дата звернення: 18 травня 2021 р.).

63. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року : Закон України від 28 лютого 2019 року № 2697-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text> (дата звернення: 18 травня 2021 р.).

64. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 червня 1991 р. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1264-12>. (дата звернення: 18 травня 2021 р.).

65. Європейська хартія місцевого самоврядування від 15 жовтня 1985 року, м. Страсбург. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036#Text (дата звернення: 19 травня 2021 р.).

66. Гетьман А.П. Організаційно-правовий механізм охорони навколишнього природного середовища. *Проблеми законності*. 2014. Вип. 125. С.119–128.

67. Антонюк У.В. Діяльність державних інституцій як гарантія забезпечення екологічних прав в Україні. *Право і суспільство*. 2016. № 2. С. 94–100.

68. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 червня 1991 р. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1264-12>. (дата звернення: 19 травня 2021 р.).

69. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21 травня 1997 року № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 19 травня 2021 р.).

70. Науково-практичний коментар Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», прийнятого 25 червня 1991 року, № 1264-ХІІ, зі змінами і доповненнями, станом на 09 лютого 2006 року / за заг. ред. О.М. Шуміла. Харків : Фактор, 2006. 592 с.

71. Про Рекомендації парламентських слухань «Сучасний стан та перспективи розвитку земельних відносин в Україні» : Постанова Верховної Ради України від 22 вересня 2005 року № 2897-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2897-IV#Text> (дата звернення: 19 травня 2021 р.).

72. Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 р. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2768-14> (дата звернення: 19 травня 2021 р.).

73. Про благоустрій населених пунктів : Закон України від 6 вересня 2005 року № 2807-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2807-15#Text> (дата звернення: 19 травня 2021 р.).

74. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 червня 1991 р. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1264-12>. (дата звернення: 19 травня 2021 р.).

75. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації повноважень органів виконавчої влади у сфері екології та природних ресурсів, у тому числі на місцевому рівні : Закон України від 16 жовтня 2012 року № 5456. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/5456-17/> (дата звернення: 19 травня 2021 р.).

76. Антонюк У.В. Діяльність державних інституцій як гарантія забезпечення екологічних прав в Україні. *Право і суспільство*. 2016. № 2. С. 94–100.

77. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21 травня 1997 року № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 19 травня 2021 р.).

78. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 червня 1991 р. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1264-12>. (дата звернення: 19 травня 2021 р.).

79. Об охране окружающей среды : Закон Российской Федерации от 10 января 2002 года № 7-ФЗ. *Собрание законодательства Российской Федерации*. 2002. № 2. Ст. 133.

80. Мірошник О. Інститут місцевого самоврядування у Швеції. *Національна безпека і оборона*. 2009. № 1. С. 37–39.

81. Місцеве самоврядування у Фінляндії. URL: http://tergromada.blogspot.com/2014/11/blog-post_14.html (дата звернення: 19 травня 2021 р.).

82. Сурілова О.О. Право навколишнього середовища Німеччини. *Актуальні проблеми держави і права*. 2005. № 24. С. 75–80. URL: <http://www.apdr.in.ua/v24/10.pdf> (дата звернення: 19 травня 2021 р.).

83. Улютіна О.А. Аналіз міжнародного досвіду діяльності суб'єктів, уповноважених здійснювати охорону довкілля. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України*. 2014. Вип. 197. Ч. 3. С. 141–149.

84. Кобецька Н.Р. Екологічні права громадян України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06. Київ, 1998. 16 с.

85. Калишук Л.А. Юридичні способи захисту екологічних прав громадян України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06. Донецьк, 2011. 20 с.

86. Медведєв К.В. Екологічні права громадян України: гарантії їх судового захисту : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06. Київ, 2012. 17 с.

87. Медведєв К.В. Екологічні права громадян України: гарантії їх судового захисту : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06. Київ, 2012. 17 с.

88. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 червня 1991 р. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1264-12> (дата звернення: 18 травня 2021 р.).

89. Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 року № 2768-14. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2768-14> (дата звернення: 18 травня 2021 р.).

90. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21 травня 1997 року № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 18 травня 2021 р.).

91. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

92. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

93. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21 травня 1997 року № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 18 травня 2021 р.).

94. Про благоустрій населених пунктів : Закон України від 6 вересня 2005 року № 2807-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2807-15#Text> (дата звернення: 19 травня 2021 р.).

95. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 червня 1991 р. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1264-12> (дата звернення: 18 травня 2021 р.).

96. Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 року № 2768-14. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2768-14> (дата звернення: 18 травня 2021 р.).

97. Лісовий кодекс України від 21 січня 1994 року № 3852-12. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3852-12> (дата звернення: 18 травня 2021 р.).

98. Водний кодекс України від 06 червня 1995 року № 213/95-вр. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/213/95-вр> (дата звернення: 18 травня 2021 р.).

99. Кодекс України про надра від 27 липня 1994 року № 132/94-ВР. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/132/94> (дата звернення: 18 травня 2021 р.).

100. Про благоустрій населених пунктів : Закон України від 6 вересня 2005 року № 2807-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2807-15#Text> (дата звернення: 19 травня 2021 р.).

101. Про затвердження Примірного положення про інспекцію з благоустрою населеного пункту : Наказ Міністерства з питань житлово-комунального господарства України від 09 листопада 2007 року № 177. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0177662-07#Text> (дата звернення: 19 травня 2021 р.).

102. Про затвердження Типового положення про інспекцію з благоустрою населеного пункту : проект Наказу Міністерства з питань житлово-комунального господарства України від 14 травня 2014 року. URL: <http://old.minregion.gov.ua/discussion/proekt-nakazu-minregionuukrayini-pro-zatverdzhennya-tipovogo-polozhennya-pro-inspekciyu-z-blagoustroynaselenopunktu-816252/> (дата звернення: 19 травня 2021 р.).

103. Про затвердження Типових правил благоустрою території населеного пункту : Наказ Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України від 27.11.2017 № 310. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1529-17#Text> (дата звернення: 19 травня 2021 р.).

104. Про затвердження Положення про інспекцію з благоустрою міста Чорткова : Рішення Чортківської міської ради від 19 лютого 2016 року № 122. URL: <https://www.chortkivmr.gov.ua/wp-content/uploads/2016/04/rishennia-122.doc> (дата звернення: 19 травня 2021 р.).

105. Положення про інспекцію з благоустрою м. Костопіль : Рішення Костопільської міської ради від 16 грудня 2016 року. URL: <https://kostopil-rada.gov.ua/ekonomika/22-misto/blahoustrii/64-polozhennya-pro-inspektsiyu-z-blagoustroyu-mista-kostopil> (дата звернення: 19 травня 2021 р.).

106. Про інспекцію благоустрою міста Вінники : Рішення Вінниківської міської ради № 156 від 11 лютого 2016 року. URL: http://vynnyku-rada.gov.ua/wp-content/uploads/2016/02/2016_02_11_RishVMR_156.doc (дата звернення: 19 травня 2021 р.).

107. В Івано-Франківську запрацювала муніципальна інспекція з благоустрою. URL: <https://firtka.if.ua/blog/view/v-ivanofrankivsku-zarpracovala-municipalna-inspekcia-iz-blagoustrou-fotoreportaz103235> (дата звернення: 19 травня 2021 р.).

108. Положення про громадський контроль у сфері благоустрою населених пунктів : Наказ Міністерства будівництва, архітектури та житлово-комунального господарства України від 16 січня 2007 року № 7. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0220-07#Text> (дата звернення: 19 травня 2021 р.).

109. Про затвердження Примірного положення про інспекцію з благоустрою населеного пункту : Наказ Міністерства з питань житлово-комунального господарства України від 09 листопада 2007 року № 177. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0177662-07#Text> (дата звернення: 19 травня 2021 р.).

110. Про благоустрій населених пунктів: Закон України від 6 вересня 2005 року № 2807-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2807-15#Text> (дата звернення: 19 травня 2021 р.).

111. Про департамент муніципальної варті Луцької міської ради : Рішення Луцької міської ради від 06 липня 2017 року № 29/10. URL: <https://www.lutskrada.gov.ua/documents/pro-department->

municipalnoyi-varty-luckoyi-miskoyi-rady (дата звернення: 19 травня 2021 р.).

112. Муніципальні інспекція з благоустрою м. Івано-Франківська відзначила першу річницю. URL: https://kurs.if.ua/news/munitsypalna_inspektsiya_z_blagoustroyu_frankivska_vidznachyla_pershu_richnytsyu_52139.html/ (дата звернення: 19 травня 2021 р.).

113. Орлов В.А. Поліція муніципалітету: досвід країн Європи. *Наше право*. 2013. № 9. С. 172–185.

114. Орлов В.А. Поліція муніципалітету: досвід країн Європи. *Наше право*. 2013. № 9. С. 172–185.

115. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 червня 1991 р. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1264-12.#Text> (дата звернення: 20 травня 2021 р.).

116. Кобецька Н.Р. Екологічне право : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2007. 354 с.

117. Екологічне право : підручник / за заг. ред. А.П. Гетьмана. Харків : Право, 2013. 432 с.

118. Дубовик О.Л. Экологическое право : учебник ; 3-е изд., перераб. и доп. Москва : Проспект, 2010. 720 с.

119. Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (Орхуська конвенція) від 25 червня 1998 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_015#Text (дата звернення: 20 травня 2021 р.).

120. Мороз Г.В. Правове регулювання участі громадськості в прийнятті рішень у галузі охорони довкілля : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06. Київ, 2006. 20 с.

121. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 червня 1991 р. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1264-12.#Text> (дата звернення: 20 травня 2021 р.).

122. Об охране окружающей среды : Закон Российской Федерации от 10 января 2002 года № 7-ФЗ. *Собрание законодательства Российской Федерации*. 2002. № 2. Ст. 133.

123. Кобецька Н.Р. Екологічне право : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2007. 354 с.

124. Екологічне право : підручник / за заг. ред. А.П. Гетьмана. Харків: Право, 2013. 432 с.

125. Про затвердження Положення про громадських інспекторів з охорони довкілля : Наказ Міністерства екології та природних ресурсів України від 27 лютого 2002 року № 88. *Офіційний Вісник України*. 2011. № 13. 12 квітня 2002 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0276-02#Text> (дата звернення: 20 травня 2021 р.).

126. Про затвердження Положення про громадських інспекторів з охорони довкілля : Наказ Міністерства екології та природних ресурсів України від 27 лютого 2002 року № 88. *Офіційний Вісник України*.

2011. № 13. 12 квітня 2002 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0276-02#Text> (дата звернення: 20 травня 2021 р.).

127. Про затвердження Положення про Державну екологічну інспекцію України : Постанова Кабінету Міністрів України від 19 квітня 2017 року № 275. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/275-2017-%D0%BF#Text> (дата звернення: 20 травня 2021 р.).

128. Зуєв В. Правове регулювання реалізації екологічного управління в Україні та шляхи його вдосконалення. Управління у сфері охорони довкілля та природокористування в Україні: проблеми та шляхи їх вирішення. Київ : МАМА-86, 2003. 160 с.

129. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

130. Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів : Закон України від 31 травня 2007 року № 1103-V. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1103-16> (дата звернення: 21 травня 2021 р.).

131. Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів : Закон України від 31 травня 2007 року № 1103-V. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1103-16> (дата звернення: 21 травня 2021 р.).

132. Про інформацію для споживачів щодо харчових продуктів : Закон України від 06 грудня 2018 року № 2639-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 7. Ст. 41.

133. Про інформацію для споживачів щодо харчових продуктів : Закон України від 06 грудня 2018 року № 2639-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 7. Ст. 41.

134. Про інформацію для споживачів щодо харчових продуктів : Закон України від 06 грудня 2018 року № 2639-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 7. Ст. 41.

Information about the author:

Antoniuk Ulyana Vasilivna,

Ph.D. in Law, Associate Professor,

Associate Professor at the Department of Civil
and Commercial Law and Process

Ivano-Frankivsk Institute of Law

of the National University «Odesa Law Academy»

13, Maksymovycha str., Ivano-Frankivsk, 76006, Ukraine